

BEZBJEDNOSNI IZVJEŠTAJ

ZA ZAPADNI BALKAN

2022

**BEZBJEDNOSNI
IZVJEŠTAJ**
ZA ZAPADNI BALKAN
2022

SADRŽAJ

05

PREDGOVOR

07

REZIME

12

UVOD: GLOBALNE PROMJENE MOĆI

Efekti rata u Ukrajini

17

NATO

21 Proširenje NATO

22 Bosna i Hercegovina i Kosovo - izgledi za budućnost

23

EU

26 EU i Zapadni Balkan

29

RUSIJA

31

KINA

35

POLITIČKO-BEZBJEDNOSNE PRILIKE

37 Otvoreni Balkan

39 Dezinformacione kampanje

41 ALBANIJA

45 BOSNA I HERCEGOVINA

49 KOSOVO

53 CRNA GORA

59 SJEVERNA MAKEDONIJA

63 SRBIJA

67 ZAKLJUČCI I PREPORUKE

IMPRESUM

IZDAVAČ: Atlantski Savez Crne Gore

UREDNIK: Azra Karastanović

DIZAJN I TEHNIČKA PRIPREMA: Branka Gardašević

TIRAŽ: 200 komada

ŠTAMPA: Obod, Cetinje

CIP - KATALOGIZACIJA U PUBLIKACIJI
NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE, CETINJE
ISBN 978-9940-817-09-1
COBISS.CG-ID 22499844

Ovaj projekat je
sponzorisan
od strane NATO

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove NATO ili njegovih zemalja članica.

The background of the image is a solid dark blue. Overlaid on this are several sets of thin, light blue wavy lines that create a sense of depth and movement, resembling a stylized topographical map or a digital data visualization. These lines flow diagonally across the frame. In the lower right portion of the image, the word "PREDGOVOR" is written in a bold, yellow, sans-serif font, oriented vertically.

PREDGOVOR

Atlantski savez Crne Gore predstavlja drugi po redu Bezbjednosni izvještaj za *Zapadni Balkan* kao sveobuhvatan pregled geopolitičkih prilika i bezbjednosnih izazova koji se tiču nacionalne, regionalne i globalne bezbjednosti, a imaju snažne implikacije na region Zapadnog Balkana.

Izvještaj ima za cilj da dodatno podstakne diskusiju o ključnim elementima bezbjednosne situacije na prostoru Zapadnog Balkana i da sagleda kako se različiti globalni geopolitički izazovi reflektuju na region. Izvještaj istovremeno predstavlja i uvod u godišnju konferenciju *2BS Forum* u organizaciji *Atlantskog saveza Crne Gore*, na kojoj će se razgovarati o brojnim bezbjednosnim pitanjima prepoznatim u ovoj publikaciji.

Svjedoci smo kako se bezbjednosni izazovi u svijetu i regionu nadovezuju u rastući talas kriza koje se međusobno pojačavaju. U uslovima rata u Evropi i prijetnje od velikog vojnog sukoba, *Atlantski savez Crne Gore*, sa svojim 16-ogodišnjim iskustvom, smatra neophodnim kreiranje izvještaja koji za fokus analize ima Zapadni Balkan, kao region koji se našao u središtu rastuće geopolitičke konkurencije i gdje se nanovo manifestuju i sudaraju interesi različitih spoljnih aktera, koji širenjem svog uticaja nastoje ostvariti svoje geopolitičke aspiracije.

Izvještaj analizira geopolitičke prilike i globalne promjene moći, efekte rata u Ukrajini, ulogu i značaj NATO uslijed novih i narastajućih bezbjednosnih izazova koji neminovno utiču na region Zapadnog Balkana, zatim ulogu EU i perspektivu članstva, kao i prisustvo, uticaj i ulogu nedemokratskih spoljnih aktera (država) u ovom regionu. Takođe, *Izvještaj* u odnosu na prošlogodišnje izdanje daje pregled i analizira izmjenjene političke, bezbjednosne i ekonomske prilike u svakoj od šest zemalja na prostoru Zapadnog Balkana. Na kraju, *Izvještaj* nudi pregled konkretnih preporuka kako za regionalne, tako i za donosiocje odluka na Zapadu u cilju kreiranja zajedničke vizije regiona zasnovane na podršci reformama i konkretnim rezultatima koji, u krajnjem, treba da doprinesu stabilnosti, bezbjednosti i ekonomskom razvoju Zapadnog Balkana.

Atlantski savez Crne Gore se zahvaljuje NATO Odjeljenju za javnu diplomaciju uz čiju podršku se ovaj *Izvještaj* publikuje drugu godinu za redom uspostavljajući tako tradiciju redovne godišnje edicije koja će dodatno pokrenuti diskusiju i predstavljati relevantnu referencu za sve zainteresovane strane koje se bave regionom Zapadnog Balkana.

Atlantski savez Crne Gore

The background is a solid dark blue color. Overlaid on this are several layers of thin, light blue wavy lines that create a sense of depth and movement, resembling a topographical map or a stylized landscape. The lines are more densely packed in some areas and more spread out in others, creating a three-dimensional effect. In the bottom right corner, the word "REZIME" is written in a bold, yellow, sans-serif font, oriented vertically.

REZIME

Brojni faktori doprinose porastu percepcije bezbjednosnih rizika na globalnom planu. Među njima se posebno ističu masovne migracije, nestašica hrane, klimatske promjene, ekstremne vremenske prilike, kriza liberalne demokratije, neobuzdano ponašanje Rusije koje je manifestovano neisprovocirano, protivpravnom invazijom na Ukrajinu, politička polarizacija, rastuća nejednakost, rasizam i druge vrste diskriminacije, trgovinski ratovi, prijetnja od upotrebe nuklearnog oružja, sajber napadi ili dezinformacione kampanje. Ranjivost društava u raznim oblastima, pored povratka tradicionalnih bezbjednosnih briga, potencirana je pandemijom koronavirusa, uslijed čijeg

Sposobnost država da se nose sa nedaćama, suočene sa rastućim globalnim izazovima nastavlja da opada

djelovanja su otkrivene brojne slabosti i zavisnosti u lancima snabdijevanja, kako generalno tako i kad su kritične tehnologije u pitanju, kao i njihov dramatičan uticaj na otpornost na globalne krize.

Sposobnost država da se nose sa nedaćama, suočene sa rastućim globalnim izazovima nastavlja da opada. Izostaje politička volja u multilateralnoj zajednici i sveobuhvatan pristup rješavanju problema, institucije se po-

kazuju neefikasnim na svim nivoima, u zapadnim demokratijama raste uvjerenje javnosti da političari nijesu u stanju da se uhvate u koštac sa ovim izazovima i izbjegnu naizgled beskonačan niz kriza.

To je naročito došlo do izražaja tokom pandemije koronavirusa, kada je izostalo adekvatno političko upravljanje, uz brojne greške vlada, ignorisanje savjeta i preporuka nauke, izostanak saradnje i efikasne komunikacije i multilateralne koordinacije. Sve to je doprinijelo snaženju glasa manjine koja izražava rezerve ili se protivi primjeni naučnih metoda za sprječavanje širenja pandemije i neuspjehu u adekvatnoj zaštiti stanovništva. Prostor za bujanje teorija zavjere i djelovanje različitih struktura koje su bazirane na nenaučnim principima, shvatanjima i vjerovanjima i uspon modernog antiscijentizma i narativa zavjere rezultirao je ozbiljnim rascjepom u socijalnoj strukturi liberalnih društava i izazvao nove, do sada nepoznate podjele među stanovništvom.

U situaciji pandemije, autokratske vlade često projektuju povjerenje i odlučnost, odajući utisak bolje pripremljenosti za reagovanje u vanrednim situacijama kada je neophodno zaštititi stanovništvo, a takva percepcija otvara prostor za jačanje konzervativnih i nacionalističkih snaga.

Izbor predsjednika Bajdena probudio je optimizam američkih partnera, koji su se nadali povratku Sjedinjenih Država kao lidera zajednice liberalnih

demokratija. Međutim, sve je prisutnija zabrinutost da bi osjećaj olakšanja mogao biti kratkotrajan, te da erozija liberalno-demokratskih principa u transatlantskom području predstavlja progresivan proces.

Brze i intenzivne klimatske promjene predstavljaju možda i najveći izazov sa kojim se čovječanstvo suočava, ali uprkos upozorenjima UN da će u slučaju izostanka brze reakcije globalno zagrijavanje premašiti liniju bez povratka, izostaje blagovremena i adekvatna reakcija međunarodne zajednice i ponavljaju se greške i inercija iz rane faze odgovora na pandemiju koronavirusa. Ruska invazija na Ukrajinu predstavlja prekretnicu za svjetsku bezbjednost, međunarodnu ekonomiju i globalnu energetska arhitekturu, jer efekte ovakvog rata, u srcu Evrope, nije moguće ograničiti na jedan region ili ih zadržati u geografskim granicama jedne zemlje. Dalekosežne posljedice ovog novog tipa hibridnog rata uključuju brojne elemente, među kojima su: ozbiljna humanitarna kriza, sajber napadi i ekonomske poteškoće, kao i dezinformacije i propagandne kampanje, geopolitičke tenzije oko snabdijevanja energijom, uz latentnu, sve ozbiljniju prijetnju od nuklearnog rata.

Ometanje i zaustavljanje isporuke žitarica kroz crnomorske luke moglo bi da ima katastrofalne posljedice po bezbjednost hrane u siromašnim zemljama

Ukrajina ili Tajvan, kao potencijalna žarišta mogućih sukoba ranije su okupirala pažnju vodećih sila, generišući njihove sve lošije međusobne odnose, uz pojačavanje ne samo konvencionalnih sposobnosti već i sve veća ulaganja u nuklearne snage. Ruska invazija na Ukrajinu je rezultirala tektonskim poremećajem međunarodnog poretka. Sjedinjene Američke Države, Rusija i Kina danas stoje na najvećoj udaljenosti jedni od drugih nakon okončanja Hladnog rata. Bez obzira na ishod rata u Ukrajini, on može značiti prekretnicu kada je u pitanju svjetska bezbjednosna infrastruktura, s obzirom na činjenicu da su ovim sukobom otvorena pitanja o nacionalnom suverenitetu, demokratiji nasuprot autokratiji, ljudskim pravima i globalnom svjetskom poretku, uz evidentne implikacije na svjetsku ekonomiju u uslovima sve nestabilnijih globalnih tržišta.

Naglo rastuće cijene roba najneposrednija su ekonomska posljedica ukrajinskog sukoba, a rat ugrožava zalihe osnovnih dobara iz Rusije i Ukrajine, uključujući hranu, energiju i đubrivo. Ometanje i zaustavljanje isporuke žitarica kroz crnomorske luke moglo bi da ima katastrofalne posljedice po bezbjednost hrane u siromašnim zemljama.

Refleksije ruske agresije na Ukrajinu uočljive su i u regionu Zapadnog Balkana, gdje su proruske nacionalističke strukture prihvatile matricu proruske propagande, koja je u osnovi njihovog djelovanja u dužem periodu, a odnosi se na prikazivanje sopstvene nacije kao žrtve Zapada, uz širenje narativa klero-nacionalističkih krugova o tradicionalnim vrijednostima koje baštine države koje pripadaju imaginarnom panslovenskom bratstvu sa imperijalnom Rusijom na čelu (i Srbijom kao regionalnim pijemontom), duboko i suštinski suprotstavljenom vrijednostima zapadnih liberalnih demokratija. Rezultat se ogleda u pojačanoj političkoj nestabilnosti u praktično svim državama Zapadnog Balkana, uz jačanje međusobnih antagonizama sa potencijalom da dovedu do ugrožavanja ionako krhkog mira i stabilnosti u Regionu.

UVOD: GLOBALNO STANJE

Globalne promjene moći

Dugotrajna pandemija koronavirusa, prijetnja klimatskih promjena i povećavanje geopolitičkih tenzija doprinose osećaju gubitka kontrole, posebno u zemljama liberalne demokratije. Dodatno, zabrinutost u vezi sa inflacijom i realni izgledi za globalnu recesiju u mjesecima koji slijede, uz sve prisutniju spoznaju da aktuelne institucije u takvim okolnostima ne pokazuju dovoljan nivo otpornosti, uzrokuju često nedovoljno osmišljene poteze koji ne garantuju stabilne ishode iz aktuelne višedimenzionalne krize.

Haotično povlačenje SAD i saveznika iz Avganistana, kao i relativni neuspjeh evropskog angažovanja u Maliju i regionu Sahela, otvorili su brojne nedoumice o svrsishodnosti međunarodnih intervencija i sposobnosti Zapada za promovisanja stabilnosti u svijetu.

Zahtjevi Moskve za reviziju evropskog bezbjednosnog poretka i njeno insistiranje na „sferi uticaja” u svom susjedstvu, uz efektivno ograničava-

Sve veći uticaj rata u Ukrajini pokazuje da postaje sve teže prekinuti sukob na načine koji mogu stvoriti trajni mir

nje suvereniteta susjednih zemalja, na kraju su dobili svoj izraz kroz rusku invaziju na Ukrajinu i najozbiljniji sukob u Evropi od kraja Drugog svjetskog rata. Ruska retorička eskalacija zamijenjena je vojnim operacijama šireg obima, razaranjem ukrajinskih gradova i stradanjem i egzodusom civilnog stanovništva. „Duboku zabrinutost” za bezbjednost širom Evrope, zamijenilo je

strahovanje od eskalacije sukoba i mogućnosti koja je donedavno razmatrana na nivou teorije da se može dogoditi rat koji bi bio daleko razorniji od prethodna dva svjetska rata.

Moguće je da je procjenu situacije Kremlj bazirao na analogijama iz vremena raspada SSSR, kalkulišući da problemi sa kojima su se suočile SAD koje su u nekoj vrsti globalnog povlačenja, možda otvaraju mogućnost da se poništi posljednjih 30 godina američke dominacije u evropskoj bezbjednosti.

Sve veći uticaj rata u Ukrajini pokazuje da postaje sve teže prekinuti sukob na načine koji mogu stvoriti trajni mir, a čini se vjerovatnim da će svaki mir ili prekid vatre dugotrajno ostaviti teško nasljeđe.

Političke tenzije između Rusije i NATO/EU/Sjedinjenih Država vjerovatno će rezultirati ograničavanjem trgovine, investicija, tehnološke i kulturne razmjene, a čini se vjerovatnim da Rusija neće moći da obnovi nivoe trgovine energijom i šire ekonomske veze sa Evropom i Zapadom, zbog čega će se

okrenuti Kini i drugim državama u Aziji i Africi, što je scenario koji je u više navrata i nagovještavan od ruskih zvaničnika nakon uvođenja sankcija zbog invazije na Ukrajinu.

Takođe se može očekivati da će na globalnom nivou doći do nagomilavanja vojnih efekativa i povećanih ulaganja u vojnu potrošnju na bazi novih planova za vanredne situacije koji će kalkulisati različite nivoe eskalacije. Rat u Ukrajini može blokirati ozbiljne napore da se ojača bilo koji oblik kontrole nuklearnog ili konvencionalnog naoružanja.

U ovako turbulentnom okruženju, kinesko-rusko partnerstvo je dobilo ključnu važnost ne samo za ishod rata u Ukrajini, već i za budućnost glo-

balnog poretka, a moguće je da bi jedan od ishoda rata u Ukrajini mogao biti još veće približavanje Rusije i Kine.

Bez obzira na različita mišljenja o perspektivama i budućoj prirodi rusko-kineskih odnosa, izvjesno je da udaljšavanje Rusije i Zapada otvara perspektivu budućeg kinesko-ruskog strateškog partnerstva i povećanog uticaja Kine

Izvjesno je da udaljšavanje Rusije i Zapada otvara perspektivu budućeg kinesko-ruskog strateškog partnerstva i povećanog uticaja Kine na Rusiju

na Rusiju, na čijem primjeru će moći da izučava na koji način su SAD i zemlje Evropske unije reagovala na vojne operacije u drugoj zemlji, što je bitno iskustvo za buduću kinesku politiku prema Tajvanu.

Povlačenje velikih zapadnih kompanija iz Rusije može rezultirati povećanjem zavisnosti Rusije od kineskog kapitala i tehnologije, ali i ojačati lobiističku moć Kine u unutrašnjoj politici Rusije i njenu poziciju u procesu pregovora o cijenama energenata.

Povećana zavisnost Rusije od Kine i neizvjesni odnosi između Rusije i zapadnih zemalja mogu kratkoročno otvoriti određene mogućnosti i imati pozitivnih efekata za Peking. Međutim, poremećaj u lancu snabdijevanja, povećanje cijena energije i nestabilnost u sjevernom željezničkom koridoru, srednjoročno mogu negativno uticati na ekonomske odnose Kine sa EU i usporiti napredak inicijative Pojas i put (BRI). Dugoročno, primarni izazov za Kinu će biti političko jačanje transatlantskih veza i povećavanje napora za obuzdavanje kineske vojne moći kroz paktove QUAD i AUKUS.

Budući odnosi između Rusije i Kine svakako će biti determinisani zajedničkim interesima, posebno kada je u pitanju njihovo protivljenje međunarodnom poretku zasnovanom na pravilima artikulisanim u okviru demokratija koje baštine liberalne vrijednosti, sa globalnim liderstvom SAD.

Kina nastoji preuzeti globalnu lidersku ulogu u okviru međunarodnog sistema- koristeći sve njegove prednosti, o čemu svjedoči i stalni rast kineskog učešća u organima Ujedinjenih nacija. Pristup Pekinga je u suštini reformistički i on nastoji da proširi svoj uticaj, promijeni međunarodni poredak i prilagodi ga svojim interesima, a ne da ga sruši.

Sa druge strane, Rusija djeluje sa pozicije rušenja međunarodnog poretka i odgovara joj svaka vrsta nestabilnosti spoljnog okruženja. Što je ono fluidnije i neizvjesnije, to Moskva ima veći manevarski prostor za realizaciju svojih strateških ciljeva, uz upotrebu direktnijih metoda koje podrazumijevaju pribjegavanje vojnoj sili, što je posebno došlo do izražaja tokom ruske invazije u Ukrajini.

Različiti pristupi Kine i Rusije ukazuju na poteškoće u koordiniranju njihove spoljne politike, uprkos uzajamnoj podršci u situacijama kada su njihovi interesi usklađeni. Kina i Rusija su ipak strateški autonomni akteri, čiji je uzajamni uticaj ograničen i indirektan. Nije realno očekivati da će se jedna ili druga strana odreći suvereniteta kada se radi o odlučivanju o spoljnopolitičkim pitanjima, zbog čega i izostaje interesovanje za transformaciju njihovog partnerstva u neki formalniji političko-vojni savez koji bi suzio manevarski prostor Moskvi i Pekingu i obavezao ih na bliže konsultacije.

Efekti rata u Ukrajini

Ruska invazija na Ukrajinu je kao direktnu posljedicu imala iseljeničku krizu velikih razmjera, ali i krizu u snabdijevanju hranom, koja se posebno osjetila u zemljama koje zavise od uvoza ukrajinskih žitarica i jestivog ulja. Procjenjuje se da sukob u Ukrajini, zajedno sa ekstremnim vremenskim prilikama uzrokovanim klimatskim promjenama i privrednim šokom zbog pandemije, podstiče globalnu krizu nestašice hrane, a Ujedinjene nacije su upozorile da je nivo gladi u svijetu dosegao „novi maksimum“ i da bi desetina miliona ljudi moglo da se, zbog rata, suoči sa dugotrajnim nedostatkom osnovnih životnih namirnica.

Rusija je do rata u Ukrajini bila glavni izvor energenata za ostatak Evrope i najveći svjetski izvoznik prirodnog gasa, drugi po veličini izvoznik sirove nafte i treći svjetski izvoznik uglja.

Tri četvrtine njenog gasa i gotovo polovina sirove nafte odlazilo je u Evropu. Ruske prijetnje i ucjene smanjivanjem ili obustavljanjem isporuke energenata državama članicama EU rezultirale su najavom Evropske komisije o potpunom odricanju od ruskih fosilnih goriva do 2030. godine, kao i planovima

za drastično smanjenje upotrebe ruskog gasa i povećavanje skladišnih kapaciteta za gas.

Rat u Ukrajini mnogi su vidjeli kao šansu za EU – ne samo da se oslobodi zavisnosti od ruskih energenata, već i da ispuni ciljeve koji se odnose na zaštitu klime izgradnjom obnovljivih izvora energije i povećanjem energetske efikasnosti. Planovi EU da se Evropa učini nezavisnom od ruske energije „znatno prije 2030. godine“ predstavljaju energetska revoluciju koja podrazumijeva potencijalno kontradiktorne ambicije, odnosno diversifikaciju uvoza i značajno proširenje upotrebe obnovljive energije. U svakom slučaju kreatori politike će biti suočeni sa veoma teškim političkim izborima, uz značajne troškove i neophodnost prevazilaženja ozbiljnih dilema.

Kreatori politike će biti suočeni sa veoma teškim političkim izborima, uz značajne troškove i neophodnost prevazilaženja ozbiljnih dilema

Nedostatak hrane i energenata doveo je do rasta cijena, pogotovo hrane, a indeks organizacije UN za hranu i poljoprivredu FAO, koji mjeri mjesečne promjene cijena u okviru osnovne potrošačke korpe, u martu ove 2022. godine dostigao je maksimum¹. Inflacija, odnosno manja kupovna moć s obzirom na rast cijena, koja utiče na sve aspekte privrede, od marta 2021. godine, prema podacima Međunarodne organizacije za rad, više se nego udvostručila – i to širom svijeta. U zemljama eurozone dosegla je 8,1 odsto, što je takođe rekord. Predviđa se da će inflacija mnogo teže da pogodi zemlje sa nižim bruto društvenim proizvodom. Prema prognozama Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) očekivana inflacija u razvijenim industrijskim zemljama sada je 5,7, a u zemljama u razvoju čak 8,7 odsto.

Negativne posljedice bi se mogle snažno reflektovati i u posebno ranjivom regionu Zapadnog Balkana, koji se postepeno oporavlja od posljedica pandemije koronavirusa uz rast BDP-a koji je dostigao 7,4 procenta u 2021. godini, nakon smanjenja od 3,2 procenta u 2020. godini. Povratak na rast je doveo do značajnog otvaranja novih radnih mesta, pri čemu je potražnja za zapošljavanjem pomogla da se smanji siromaštvo u svih šest ekonomija Zapadnog Balkana. Međutim, oporavak nakon pandemije je prekinut ratom u Ukrajini, tako da se za Zapadni Balkan sada predviđa rast od 3,1 odsto u 2022. godini.

Svjetska banka procjenjuje da se uprkos snažnom oporavku od pandemije, Zapadni Balkan sada suočava sa novim nizom izazova, koje je pogoršao

rat u Ukrajini, uključujući rast cijena energije i hrane, visoku inflaciju i usporavanje trgovine i investicija, te da će biti potrebna podrška kako bi Zapadni Balkan prošao kroz ove krize i zaštitili se važni pomaci iz 2021. godine, uključujući smanjenje siromaštva.

Prošireni sukob ili produženi rat u Ukrajini mogao bi da izazove dalje poremećaje u globalnoj trgovini i cijenama energije i hrane. Ukrajinski izvoz žitarica je opao od početka rata zbog zatvaranja njenih crnomorskih luka, ključnog kanala za isporuke, što je podstaklo rast globalnih cijena hrane i izazvalo strah od nestašice u Africi i na Bliskom istoku. Tri crnomorske luke su deblokirane u julu 2022. godine, u skladu sa sporazumom između Moskve i Kijeva, uz posredovanje Ujedinjenih nacija i Turske, koji je omogućio slanje stotina hiljada tona ukrajinskog žita kupcima, uprkos brojnim poteškoćama koje su u prvom redu vezane na visoke zahtjeve premija na rizik osiguravajućih kuća.

The background of the image is a solid dark blue. It is decorated with several abstract, wavy, light blue line patterns that resemble topographical contour lines or stylized waves. These patterns are located in the top-left, top-right, and bottom-right corners, framing the central text. The word "NATO" is centered in the upper half of the image, rendered in a bold, yellow, sans-serif typeface.

NATO

Samit u Madridu je bio prilika za NATO da se, poslije dugog perioda pokušaja vlastite artikulacije nakon okončanja Hladnog rata i posebno od 11. septembra 2001. godine, vrati na osnove i fokusira na svoju osnovnu svrhu: kolektivna odbrana evroatlantskog područja.

Nakon ruske invazije na Ukrajinu, došlo je do rasta svijesti o značaju članstva u NATO, a zabrinutost u pogledu njegove svrsishodnosti i zastarjelosti (koju je francuski predsjednik Makron, 2021. godine, označio kao "moždanu smrt"²⁾, zamijenjena je povećanim entuzijazmom za snaženje Alijanse.

Jačanje NATO, i to u više pravaca, predstavlja jednu od najznačajnijih međunarodnih reakcija na ukrajinsku krizu. Novi strateški koncept, prvi od 2010. godine, fokusira se na Rusiju kao glavnu bezbjednosnu prijetnju, uz uključivanje sajber aktivnosti koje potencijalno mogu pokrenuti klauzulu o kolektivnoj odbrani Alijanse. Novi koncept mijenja i odnos prema Kini, koja je u prethodnom periodu nazivana partnerom, a sada se smatra izazovom za

Jačanje NATO, i to u više pravaca, predstavlja jednu od najznačajnijih međunarodnih reakcija na ukrajinsku krizu

globalni poredak zasnovan na pravilima. Riječ je o najvećoj promjeni u post-hladnoratnoj istoriji Alijanse, uz izoštren i proširen pogled na svrhu NATO, kao i jasne signale prema glavnim azijskim saveznicima Sjedinjenih Država: Australiji, Japanu, Novom Zelandu i Južnoj Koreji.

Napredak u pogledu finansiranja odbrane od većine saveznika u Alijansi, proširenje NATO na Finsku i Švedsku, kao i značajno povećanje broja vojnika visoke pripravnosti — sa 40.000 na 300.000,

predviđeno u roku od godinu dana uz nova raspoređivanja duž ruskih granica, dovešće do toga da NATO postane još snažniji, jedinstveniji i fokusiran na svoju misiju sa znatno više resursa.

Upravo je politika otvorenih vrata NATO, kao jedan od principa sadržanih u Vašingtonskom ugovoru, od ključnog značaja za jačanje promocije demokratije i modernizacije u Evropi suočenoj sa rastućim autoritarizmom Rusije i Kine.

Pristupanje Finske i Švedske NATO, koje su pred ruskom prijetnjom odlučile da odustanu od svoje tradicionalne neutralnosti i pridruže se Alijansi, povećaće kredibilitet NATO, ali i proširiti kopnenu oblast operacija Vrhovnog komandanta savezničkih snaga u Evropi (SACEUR) za preko 866.000 kvadratnih kilometara i promijeniti evropsku bezbjednosnu arhitekturu. Sedam od osam članica Arktičkog savjeta biće članice NATO-a, koji je sada bliže usklađen sa EU u pogledu članstva – samo su Austrija, Kipar, Irska i Malta članice EU, ali ne i NATO.

Novi Strateški koncept, prvi od samita u Lisabonu prije 12 godina, na više načina održava promjene u strateškom okruženju.

Ocjena iz lisabonskog dokumenta da je „u evroatlantskom području mir i da je opasnost od konvencionalnog napada na teritoriju NATO mala“, zamijenjena je konstatacijom da se „zbog nemira u evroatlantskom području ne može odbaciti mogućnost napada protiv suvereniteta i teritorijalnog integriteta saveznika“.

Nekadašnje zalaganje za „pravo strateško partnerstvo između NATO i Rusije“, ustupilo je mjesto identifikovanju Rusije kao „najznačajnije i direktne prijetnje bezbjednosti saveznika i miru i stabilnosti u evroatlantskom području“, uz ocjenu da Rusija nastoji da „uspostavi sfere uticaja i direktne kontrole putem prinude, subverzije, agresije i aneksije“. Nasuprot tome, koncept ponavlja da NATO „ne traži konfrontaciju i ne predstavlja prijetnju po Rusku Federaciju“ i nastoji da „održa otvorene kanale komunikacije sa Moskvom kako bi upravljao i ublažio rizike, spriječio eskalaciju i povećao transparentnost“.

Dok su saveznici i dalje „otvoreni za konstruktivan angažman“, oni su takođe spremni da poboljšaju „otpornost i spremnost“ za rješavanje „sistemskih izazova“ koje postavlja Peking

Kina, koja 2010. godine nije ni pomenuta, u novom Strateškom konceptu se opisuje kao „sistemski izazov“ evroatlantskoj bezbjednosti, a njeni odnosi sa Rusijom kao „produbljivanje strateškog partnerstva“ koje će takođe vjerovatno ugroziti Alijansu. Kineske „ambicije i politike prinude“ prepoznate su kao faktor koji „osporava interese, bezbjednost i vrijednosti“ Alijanse. Prijetnja iz Kine uključuje „zlonamjerne hibridne i sajber operacije i njenu konfrontirajuću retoriku i dezinformacije“, kontrolu ključnih tehnoloških i industrijskih sektora i rastuće partnerstvo sa Rusijom. Dok su saveznici i dalje „otvoreni za konstruktivan angažman“, oni su takođe spremni da poboljšaju „otpornost i spremnost“ za rješavanje „sistemskih izazova“ koje postavlja Peking.

Koncept precizira da će NATO i Evropska unija povećati saradnju po pitanju Kine i naglašava važnost Indo-Pacifika za NATO, uz ocjenu da „događaji u tom regionu mogu direktno uticati na evroatlantsku bezbjednost“. NATO će stoga ojačati svoj „dijalog i saradnju“ sa svojim indo-pacifičkim partnerima, odnosno Australijom, Novim Zelandom, Japanom i Južnom Korejom, čiji su lideri prvi put učestvovali na samitu.

Takođe, prvi put se u jednom zvaničnom dokumentu pominje da bi „hibridne operacije protiv saveznika mogle da dostignu nivo oružanog napada

i da bi mogle da navedu Sjevernoatlantski Savez da se pozove na član 5 Sjevernoatlantskog ugovora.

U konceptu je naglašeno da Zapadni Balkan i Crnomorski region imaju strateški značaj za Alijansu, koja će nastaviti da podržava evroatlantske težnje zainteresovanih zemalja u ovim regionima i pojačati napore na jačanju njihove sposobnosti da odgovore na različite izazove i prijetnje sa kojima se suočavaju i povećaju njihovu otpornost na maliciozne uticaje trećih strana. Veoma značajne najave koje su sadržane u Strateškom konceptu izvjesno će biti veoma izazovne za države članice NATO i nose rizik od gubitka kredibiliteta u slučaju da ne budu podržane na adekvatan način. Uporno pitanje podjele tereta potencijalno može imati negativne implikacije i biti uzrok nesuglasica

koje bi mogle destabilizirati Savez.

Veoma značajne najave koje su sadržane u Strateškom konceptu izvjesno će biti veoma izazovne za države članice NATO

Izostanak jasne vizije i vremenaskog okvira za razumijevanje parametara konfrontacije NATO-Rusija, sa ekonomijama pogođenim pandemijom koronavirusa, troškovima života i inflatornim pritiskom, umanjuju sposobnost da se održi politička volja za finansiranje NATO, čija je „jedinstvena, suštinska i neop-

hodna“ uloga u evropskoj bezbjednosti važna kada je u pitanju uticaj i upravljanje ruskim ponašanjem. Nedostatak povjerenja na obje strane i mala vjerovatnoća usaglašenosti za postizanje eventualnog sporazuma upućuju na zaključak da slijedi period kada će koncept kolektivne bezbjednosti, makar na određeno vrijeme, biti u drugom planu u odnosu na koncept ravnoteže snaga.

Najavljena poboljšanja odbrambenog i odvrćajućeg stava NATO zahtijevaće značajne troškove zajedničkog finansiranja Alijanse, koji će pasti na budžete nacionalnih ministarstava odbrane. Zbog toga, od ključne je važnosti da vlade država članica jasno i transparentno saopšte svojoj javnosti sve aspekte ruske prijetnje i preispitaju procjene rizika za nacionalnu bezbjednost kako bi opravdali održivu veću potrošnju.

Reakcija Alijanse na rusku aneksiju Krima, 2014. godine na Samitu u Velsu, u vidu određene transformacije, stvaranje Snaga za reagovanje (NRF) i pojačano napredno prisustvo, kao i ponovno opredjeljenje da se postigne potrošnja za vojno opremanje od 2% BDP-a do 2024. godine, evidentno nije bila dovoljna da zaustavi agresivno ponašanje Rusije. U suprotnom to može imati dalekosežne efekte na Alijansu.

Samit u Madridu je pokazao da je zajednička zabrinutost nadjačala političke razlike. U tom smislu i evropska „autonomija“ više nema u prvom planu

izgradnju odbrambenih struktura nezavisno od ostalih transatlantskih partnera. I donedavno vrlo prisutna zabrinutost u pogledu dugoročne političke posvećenosti Sjedinjenih Država povlači se u svijetlu činjenica da SAD predstavljaju najveću podršku Ukrajini i da podržavaju evropsku odbranbenu industriju. Uz to, SAD obezbjeđuju i odbrambeni "kišobran" za azijske saveznike, koji više nijesu ravnodušni prema evropskoj bezbjednosnoj areni i vide odgovor na Rusiju kao direktno relevantan za istočnu i jugoistočnu Aziju, znajući da moraju pokazati odlučnost i jedinstvo, ili rizikuju da se sudbina Ukrajine ponovi i u njihovom regionu.

Proširenje NATO

Pridruživanje Finske i Švedske doprinijeće kompletiranju sjeverne bezbjednosne arhitekture NATO i povećavanju bezbjednosti evroatlantskog područja i baltičkog regiona. Finska i Švedska imaju sposobnost da manevrišu i održavaju operacije u arktičkim uslovima na kopnu i na moru, kao i da kontrolišu nebo u regionu sjevernog Baltičkog mora. Kao bliski partneri NATO tokom dvije decenije, sa čestim iskustvom zajedničkog izvođenja vojnih vježbi – finska i švedska vojska su NATO kompatibilne i interoperabilne.

Pridruživanjem Finske i Švedske, istočna granica NATO će se pomjeriti bliže dva važna ruska grada; Sankt Peterburga, važne pomorske i Murmanska, važne vojne baze, gdje se nalazi ruska Sjeverna flota sa svojim nuklearnim podmornicama. Nova granica će omogućiti uspostavljanje novog odbrambenog prstena za čitavu Zapadnu Evropu, jer će protivvazdušni kapaciteti i rano otkrivanje upozorenja biti bazirani bliže granici Alijanse.

Članstvo Finske i Švedske u NATO, kao dva tehnološki napredna i otporna društva, sa respektabilnim vojnim sposobnostima, pružiće konkretan doprinos kolektivnoj odbrani u regionu Baltičkog mora i na Arktiku. Proširenje će dovesti NATO na prag Rusije i više nego udvostručiti njenu granicu sa Alijansom, što je nesumnjivo u suprotnosti sa više puta ponovljenim negativnim stavom Rusije u pogledu prisustva Alijanse na njenim granicama. Nema nikakve dileme da je upravo ničim izazvanom invazijom na Ukrajinu, Rusija sebe dovela u značajno slabiju poziciju sa aspekta eventualno budućih planova narušavanja suvereniteta i integriteta svojih susjeda.

Bosna i Hercegovina i Kosovo - izgledi za budućnost

Bosna i Hercegovina je izrazila interes za članstvo, ali NATO trenutno smatra da nijesu ispunjeni uslovi unutar Bosne i Hercegovine, kao ni unutar NATO, da bi to u doglednoj budućnosti bilo moguće ostvariti, uprkos deklarativnom prihvatanju BiH kao važnog partnera Alijanse, koja će nastaviti da podržava njene evropske i evroatlantske ambicije i usmjerenje.

Kada je reč o Kosovu, problem se vrti oko jednog centralnog pitanja: činjenice da ga Srbija i četiri članice NATO-a nisu priznale nakon što je Kosovo proglasilo nezavisnost. Ovaj trajni spor ometa potencijalnu dalju integraciju Kosova u NATO, ili u druge međunarodne forume. NATO snažno podržava Sporazum o normalizaciji između Beograda i Prištine uz posredovanje EU (2013).

The image features a solid dark blue background. Overlaid on this are several abstract, wavy, light blue lines that create a sense of movement and depth, resembling stylized waves or topographical contours. In the lower-left quadrant, the letters 'EU' are prominently displayed in a bold, yellow, sans-serif font.

EU

Snažan kolektivni ekonomski i zdravstveni odgovor na pandemiju doveo je do značajnog jačanja mehanizama zajedničkih akcija u okviru Evropske Unije. Rat na tlu Evrope doveo je do dalje konsolidacije, pa su tako i relativno evroskeptične vlade na prvoj liniji zbrinjavanja izbjeglica iz Ukrajine i zalaganja za čvršću koordinaciju u oblasti odbrane. Tako se i inicijativa francuskog predsjednika Emanuela Makrona u pogledu „strateške autonomije“ dominantno odnosi na izgradnju evropskih odbrambenih kapaciteta u funkciji jačanja NATO, za razliku od početne namjere zaštite od slabosti i nedostataka Alijanse.

Kao odgovor na rusku invaziju, Kijev je podnio zvaničnu prijavu za članstvo u EU, na koju je Evropska komisija odgovorila preporukom da Ukrajini bude dodijeljen status kandidata, zajedno sa Republikom Moldavijom, što je dvadeset sedam lidera EU jednoglasno odobrilo u junu 2022. godine. Uz sve ostale jasne efekte, ovakva odluka predstavlja i jasan znak da se odgovor na agresiju Rusije smatra zajedničkom odgovornošću svih EU članica.

Izvjesna nelagodnost zbog osjećaja da su na ovaj način preskočene druge zemlje koje imaju jasnu evropsku budućnost, prevladana je široko rasprostranjenim osećajem solidarnosti sa ukrajinskim narodom, a nakon što je prihvaćen francuski predlog za prevazilaženje bugarsko-makedonskog spora oko identitetskih pitanja, EU je, u Briselu, 19. jula, održala međuvladinu konferenciju sa Sjevernom Makedonijom i Albanijom kojim su formalno otvoreni pregovori sa ove dvije zemlje.

Sjeverna Makedonija je dobila kandidatski status 2005. godine, nakon čega je čekala do danas, prvo zbog spora sa Grčkom oko naziva države, a zatim sa Bugarskom oko identitetskih pitanja.

Albanija je dobila kandidatski status 2014. godine, ali je takođe morala da čeka jer je bila u paketu za početak pregovora sa Sjevernom Makedonijom.

Istovremeno, Ukrajina i Moldavija će u eurointegracionom procesu „preskočiti“ Bosnu i Hercegovinu i Kosovo, koje godinama čekaju u redu za poziv sa statusom potencijalnih kandidata, pri čemu je generalni sekretar NATO, Jens Stoltenberg³, BiH zajedno sa Moldavijom i Gruzijom označio kao državu u kojoj bi Rusija mogla isprovocirati nove nestabilnosti.

Za razliku od Ukrajine i Moldavije, Bosna i Hercegovina još uvijek nije dobila ni preporuku da postane zemlja kandidat za punopravno članstvo u EU koji je uslovljen ispunjavanjem 14 uslova iz Mišljenja Evropske komisije (Avis), među kojima se osnovni odnosi na izmjene Ustava, što predstavlja poseban izazov u svjetlu činjenice da tri vodeće etničke grupe Bošnjaci, Hrvati i Srbi, ne uspijevaju da pronađu dogovor kojim bi ukinuli sopstvena ekskluzivna prava kod izbora ili imenovanja u izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast.

Kosovo tek treba da odredi datum kada će podnijeti zahtjev za članstvo u EU.

U isto vrijeme, politika proširenja je pod sjenkom neuspjeha EU da motiviše zemlje koje teže da se pridruže Uniji da se usklade sa njenom spoljnom politikom i pridruže se sankcijama uvedenim Rusiji. Iako je Srbija podržala rezolucije Generalne skupštine UN kojima se osuđuje Putinova invazija i uvela nekoliko simboličnih mjera protiv ruskog saveznika Bjelorusije i porodice bivšeg ukrajinskog predsjednika Viktora Janukoviča, ona je odbila da se pridruži sankcijama EU. U Bosni i Hercegovini, Milorad Dodik, trenutno član tročlanog Predsjedništva države, stavio je veto na sve kaznene mjere protiv Rusije.

Iako se situacija razlikuje od zemlje do zemlje, može se konstatovati da se proces evropskih integracija država regiona Zapadnog Balkana odvija u sjenci

demokratske stagnacije sa elementima nazadovanja na evropskom putu. Više je razloga za to i oni su različiti i vrlo slojeviti, od nedostatka posvećenosti Zapadnom Balkanu, koji je deklarativno uvijek na agendi EU, ali nikada kao glavna stavka, do pokušaja pojedinih regionalnih lidera sa autoritarnim ambicijama da neodlučnost evropskih institucija protumače kao signal za održavanje postojećeg stanja i jačanje svojih režima koje karakteriše urušavanje vladavine

Rat u Ukrajini mogao bi uticati i na promjenu percepcije da Zapadni Balkan ne generiše ozbiljnije bezbjednosne prijetnje koje bi mogle ugroziti interese EU

prava, gušenje nezavisnih institucija i slobode medija, kao i endemska korupcija. U takvoj situaciji slabi uticaj EU i otvara se mogućnosti drugim međunarodnim akterima da ostvare uticaj na lokalne populističke i etnokratske lidere podrivajući povjerenje u demokratiju.

Rat u Ukrajini mogao bi uticati i na promjenu percepcije da Zapadni Balkan ne generiše ozbiljnije bezbjednosne prijetnje koje bi mogle ugroziti interese EU i doprinijeti preduzimanju konkretnih mjera za sprječavanje prelivanja krize na Jugoistočnu Evropu.

Uprkos tome, prerano je procijeniti da li će EU otvoriti mogućnost za prijem novih članica, pa i kada se radi o državama koje su najdalje odmakle na putu evropskih integracija, kao što je to nesporno slučaj sa Crnom Gorom, koja je lider među državama Zapadnog Balkana.

EU i Zapadni Balkan

Na Dan Europe, 9. maja, francuski predsjednik Emanuel Makron održao je govor u kojem je poručio da države članice suočene s ovim novim geopolitičkim kontekstom moraju vrlo jasno pronaći način razmišljanja o Evropi, njenom jedinstvu i stabilnosti. "Imamo dakle istorijsku dužnost ne raditi ono što smo uvijek radili i govoriti da je jedino rješenje pristupanje, to vam iskreno govorim, nego otvoriti istorijsko promišljanje primjereno događajima koje proživljavamo, o organizaciji našeg kontinenta", rekao je Makron. On je istakao da Evropska unija, s obzirom na stepen integracije i ambicije,

Imamo dakle istorijsku dužnost ne raditi ono što smo uvijek radili i govoriti da je jedino rješenje pristupanje, to vam iskreno govorim, nego otvoriti istorijsko promišljanje primjereno događajima koje proživljavamo, o organizaciji našeg kontinenta

ne može kratkoročno biti jedini način strukturiranja europskog kontinenta. Štaviše, dodao je, "naša istorijska obaveza je da danas odgovorimo na to pitanje i stvorimo ono što bih ovdje pred vama opisao kao "evropsku političku zajednicu".⁴ Iako bi se države Zapadnog Balkana na kraju mogle pridružiti EU, kratkoročno ili srednjoročno bi ipak mogle ostati zaglavljene u evropskoj „čekaonici koncentričnih krugova“ bez realne mogućnosti ostvarivanja članstva u EU. Makronova vizija nije univerzalno podijeljena u EU, ali su njeno pojavljivanje i tajming veoma indikativ-

ni, a čini se da moguće negativne posljedice koje bi se ogledale u slabljenju podsticaja za usklađivanje sa evropskim standardima u oblasti demokratije, ekonomskog upravljanja ili spoljne politike, nadilaze eventualne pozitivne aspekte ove inicijative.

Izgledi za proširenje EU mogu se posmatrati i u okviru scenarija koji podrazumijeva produbljivanje institucionalnih i pravnih veza Ukrajine i EU nakon okončanja rata, ali ne i punopravno članstvo, što bi mogao biti model koji bi bio primijenjen i na Tursku i Zapadni Balkan.

Integracioni proces zemalja Zapadnog Balkana u EU je, nakon faze koja je bila obilježena francuskim predlogom za uspostavljanje nove metodologije pristupnih pregovora i ruske invazije na Ukrajinu, ušao u novu etapu. Novi predlog francuskog predsjednika Emanuela Makrona o formiranju novog tipa evropske političke zajednice u kojoj bi se nalazile države koje nijesu

članice Evropske unije prouzrokovao je brojne reakcije i nedoumice. Predlog je izazvao oprečne stavove o tome da li se njime isključuje opcija članstva u Evropskoj uniji i stavlja tačka na evropske integracije i onih zemalja koje su već otvorile neka poglavlja u pristupnim pregovorima, kao što je slučaj sa Crnom Gorom koja je najdalje odmakla na putu evropskih integracija i otvori-

la sva pregovaračka poglavlja, od kojih je tri privremeno zatvorila.

Imajući u vidu ranije stavove francuskog predsjednika u vezi proširenja EU na Zapadni Balkan, ovaj prilično neodređeni predlog je u okviru evropskog bloka prihvaćen sa određenim rezervama uz uvjerenje da on odražava stav protivljenja pristupanju novih država članica i usmjeren je na gušenje procesa proširenja kroz nuđenje alternativnog rješenja.

Eventualno zaustavljanje procesa evropskih integracija, opadanje izgleda za članstvo u EU ili preusmjeravanje Zapadnog Balkana na „rezervni evropski kolosjek“ najvjerojatnije bi pospješilo negativne političke i bezbjednosne trendove u regionu i doprinijelo rastu nezadovoljstva građana

Ipak, treba imati u vidu da je

upravo predlog francuskog predsjednika o rješavanju spora između Sjeverne Makedonije i Bugarske koji je dugo blokirao makedonski i albanski evropski put doprinio postizanju sporazuma na osnovu kojeg je Evropska komisija otpočela proces skринinga za Sjevernu Makedoniju i Albaniju.

Eventualno zaustavljanje procesa evropskih integracija, opadanje izgleda za članstvo u EU ili preusmjeravanje Zapadnog Balkana na „rezervni evropski kolosjek“ najvjerojatnije bi pospješilo negativne političke i bezbjednosne trendove u regionu i doprinijelo rastu nezadovoljstva građana. Uprkos snažnoj podršci građana procesu evropskih integracija u svim državama Zapadnog Balkana (sa izuzetkom Srbije¹), moguća politička i društveno-ekonomska stagnacija i izostanak opipljivih rezultata na evropskom putu izvjesno

1 Prema rezultatima istraživanja Instituta za evropske poslove Republike Srbije o stavovima građana o EU realizovanom u periodu od 4-14. marta 2022. godine, navodi se da, od ukupnog broja ispitanika, 45 odsto njih podržava članstvo, dok 43 odsto ima suprotan stav. Tako se, 13 godina otkako je predat zahtjev za članstvo u EU, među građanima Srbije bilježe najniži procenti onih koji podržavaju to da i Srbija dobije svoje mjesto u Briselu <https://iea.rs/en/blog/2022/05/09/stavovi-gradjana-srbije-prema-evropskoj-uniji-3/>.

Prema istraživanju Agencije IPSOS, protiv evropskih integracija je čak 44 odsto građana, dok je 35 odsto za, a ostalih 21 odsto ne zna ili ne želi da se izjasni - <https://www.danas.rs/vesti/politika/prvi-put-u-istoriji-vecina-gradjana-srbije-protiv-ulaska-u-eu/>

bi otvorili dodatni prostor za jačanje desničarskih antievropskih snaga i djelovanje trećih strana, uz održavanje i jačanje ruskog uticaja i rast kineskog ekonomskog i političkog prisustva na Zapadnom Balkanu.

Bezbjednosni rizici na Zapadnom Balkanu su konstatovani i u Strateškom kompasu Evropske unije, u kojem se konstatuje da "bezbjednost i stabilnost na cijelom Zapadnom Balkanu još uvijek nije potpuna, takođe zbog sve većeg stranog miješanja, uključujući kampanje manipulacije informacijama, kao i zbog potencijalnog preliivanja iz trenutnog pogoršanja evropske bezbjednosne situacije", uz poziv za ostvarivanje "opipljivog napretka u vladavini prava i reformama zasnovanim na evropskim vrijednostima, pravilima i standardima" i konstataciju da je "evropska perspektiva strateški izbor, od suštinskog značaja za sve partnere koji teže članstvu u EU".

Imajući u vidu novi geopolitički kontekst nakon ruske invazije na Ukrajinu, koja predstavlja izazov za evroatlantsku Evropu i Zapadni Balkan potencijalno ostavlja na vjetrometini kao poligon za buduća različita sukobljavanja, pravovremena reakcija Evropske unije koja bi se ogledala u preduzimanju konkretnih aktivnosti na integrisanju regiona mogla bi preduprijeti širenje malignih uticaja u regionu.

RUSIJA

Zaoštravanje odnosa između Rusije i Zapada u kontekstu rata u Ukrajini moglo bi se reflektovati i na region Zapadnog Balkana, koji je tradicionalna neuralgična tačka evropske bezbjednosti.

Važan segment strategije povratka sfera uticaja izgubljenih nakon Hladnog rata jesu proruske snage u bivšim jugoslovenskim republikama, čiju ulogu međunarodna zajednica često zanemaruje. Stoga je najbolji način za razumijevanje uloge koju Rusija ima u svom bliskom inostranstvu i na prostoru Zapadnog Balkana, ali i uopšte za projekciju njene moći teza da Rusija svoje susjede vidi ili kao neprijatelje ili kao vazale – vazale kontroliše, a neprijatelje politički i vojno zastrašuje.

Moguća ulazna kapija u region bi, prema tome, mogla biti Srbija koja, kao ni Rusija, nije prihvatila teritorijalne gubitke iz devedesetih godina i koja po istoj matrici dovodi u pitanje nezavisnost država sukcesora Jugoslavije, preuzimajući ulogu koju Rusija ima u Ukrajini od 2014. godine. U tom smislu je moguće izvesti vrlo jasnu analogiju između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, odnosno Rusije i Srbije kao njihovih najvećih država, gdje se podrazumijeva da Moskva, odnosno Beograd polažu istorijsko pravo na sfere uticaja u njihovom susjedstvu.

Srbija se u svijetlu ratnih zbivanja u Ukrajini našla u delikatnoj poziciji, pokušavajući da manevriše između ruskih interesa i Zapada. Iako je osudila ugrožavanje teritorijalnog integriteta Ukrajine i podržala usvajanje rezolucije UN-a kojom se osuđuje ruska agresija, Srbija je jedina evropska država koja, uz Bjelorusiju, nije uvela sankcije Rusiji. Odbijanjem da podrži demokratske principe i vrijednosti, zvanična srpska politika vratila se na polazišta Miloševićeve politike sa početka devedesetih godina i svrstala se na stranu ubilačke i agresivne ruske politike. Invazija na Ukrajinu uvela je nove okolnosti, pa je prepoznatljiva srpska pozicija sjedjenja na dvije stolice izgubila na značaju, što bi, ukoliko se ta država ne okrene Zapadu i ubrzanju evropskoj integraciji, za posljedicu moglo imati zastoje u njenom pregovaračkom procesu sa Evropskom unijom, ali i jednu vrstu dublje političke izolacije.

Kremlj direktno i indirektno, putem svojih proksija na Balkanu, podriva šanse zemalja regiona za članstvo u NATO, dok prema Evropskoj uniji ima dvosmišlen stav, uz promovisanje savezništva sa Rusijom kao političke, vojne i ekonomske alternative Zapadu. Rusija bi preko svojih ključnih eksponenata u regionu Zapadnog Balkana i proksija za destabilizaciju drugih država, mogla izazvati nestabilnost sa dubljim bezbjednosnim implikacijama, u cilju preusmjeravanja pažnje Zapada (NATO) na ovaj dio evropskog kontinenta. U tom smislu, ne treba zanemariti ocjene da se nakon napada na Ukrajinu, može očekivati da će Rusija pokušati da dodatno destabilizuje Zapadni Balkan, budući da se od eskalacije krize u Ukrajini može pratiti i radikalizacija na prostoru zapadnobalkanskih država, posebno imajući u vidu ponašanje Milorada Dodika, koje je skoro dovelo do tačke dezintegracije Bosne i Hercegovine, uz nastavak revizionističke politike Srbije prema susjednim državama-paralelno sa promovisanjem navodno ekonomski motivisane inicijative „Open Balkan“.

KINA

Za razliku od velikog broja država zapadne demokratije, Kina ima izuzetno konsolidovan politički sistem i sposobnost da implementira dugoročne političke prioritete. Međutim, njena ekonomija se suočava sa sve ozbiljnijim problemima koji su posljedica više razloga: promijenjena dinamika globalizacije, politika "zero covid", usporavanje domaćih ekonomskih reformi, kao i značajan demografski izazov. Sve to dovodi u pitanje dugo godina forsiran narativ o 21. vijeku kao o vijeku Kine, uz značajan stepen neizvjesnosti kad je u pitanju uticaj rastućih tehnoloških sposobnosti na društvene i političke promjene u autoritarnom sistemu.

Temelji kineskog djelovanja u Evropi, a posebno na Balkanu, su Inicijativa Pojas i put i multilateralna Platforma 14+1². Prepoznajući potencijal navedenih inicijativa kad je u pitanju strateška kompetitivnost i nivo strateške

Svoje prisustvo u Evropi Kina nastoji ojačati kroz političku i kulturološku saradnju sa balkanskim zemljama

zavisnosti od Kine, G7 je najavio da će rebrendirati svoju „Build Back Better World“ inicijativu u „Partnerstvo za globalnu infrastrukturu i investicije“, sa namjerom da se mobiliše 600 milijardi dolara u javno-privatnom partnerstvu za finansiranje razvoja globalnih projekata u roku od pet godina.

Istovremeno, Kina nastavlja sa uspostavljanjem sopstvene konkurentne ekonomske arhitekture, oslanjajući se na bilateralne veze sa zemljama u razvoju, kako u Africi, tako i u Latinskoj Americi.

Svoje prisustvo u Evropi Kina nastoji ojačati kroz političku i kulturološku saradnju sa balkanskim zemljama. To se posebno pokazalo učinkovitim na Zapadnom Balkanu. Nerazvijenost, slabija infrastruktura, manjak demokratskih kapaciteta, ali i rezervisanost Zapada omogućili su da se Kina pozicionira kao važan faktor i partner na Balkanu. Saradnja Kine i balkanskih država uglavnom se razvijala kroz pomenutu Platformu 14+1. Kina je sa svim zemljama Zapadnog Balkana potpisivala bilateralne sporazume u oblastima turizma, kulture i obrazovanja, ekonomije i zdravstva. Kineski modus operandi jasno je profilisan kroz saradnju u sklopu infrastrukturnih projekata. Uz nuđenje jeftinijih usluga u odnosu na američke ili evropske konkurente, Kina je na taj

2 Platforma 16+1 nakon istupanja Litvanije i Estonije postala je Platforma 14+1. Litvanija i Estonija su donijele odluku da napuste Inicijativu u vrijeme zapadnih kritika Kini zbog eskalacije vojnog pritiska na Tajvan. Dostupno na: <https://chinadigitaltimes.net/2022/08/latvia-and-estonia-exit-chinas-161-central-and-eastern-european-cooperation-group/>

način obezbjeđivala saradnju sa balkanskim državama. Međutim, EU i SAD su od početka pandemije izazvane COVID-19 počele da posvećuju značajniju pažnju ekonomskom angažmanu Kine i detektovanju negativnih posljedica. Jedna od njih je kreiranje neodrživog duga kojim se ugrožava ekonomska stabilnost, a time i ukupan društveni i bezbjednosni ambijent.

Ono što Kini u velikoj mjeri nedostaje u drugim zemljama Evrope – direktna saradnja i podrška političkih lidera, ta zemlja je pronašla u Srbiji, koja je jedan od ključnih kineskih partnera u Evropi. Saradnja dvije zemlje iz godine u godinu se intenzivira u svim oblastima. Političke i ekonomske prilike u Srbiji snažno se reflektuju u Bosni i Hercegovini, odnosno u njenom entitetu Republici Srpskoj, koji je pouzdani kineski partner na Zapadnom Balkanu.

POLITIČKO - BEZBJEDNOSNE PRILIKE

Slabljenje gravitacione sile EU i njene mogućnosti da snažnije utiče na političke procese u regionu Zapadnog Balkana posljedica je činjenice da je politika proširenja zasnovana na insistiranju na ispunjavanju uslova zasnovanih na vrijednostima liberalne demokratije i zanemarivanju geopolitičkih faktora koji igraju itekako važnu ulogu kada je u pitanju pozicija regiona Zapadnog Balkana. Udaljavanje evropskog horizonta je doprinijelo situaciji u kojoj region ne napreduje na putu evropskih integracija zato što zemlje kandidati za članstvo objektivno ne ispunjavaju uslove i ne sprovedu neophodne reforme – zato što izostaje jasna perspektiva članstva u Evropskoj uniji.

Slabljenje izgleda za skoro pristupanje EU uslovalo je dodatno usporavanje procesa u regionu, karakterisanih nastojanjima lokalnih lidera da ojačaju svoje pozicije i opstanu na vlasti kombinovanjem nacionalističke retorike i zalaganja za evropske integracije.

Pojačano je prisustvo trećih strana, uz sve uočljivije i agresivnije ponašanje Rusije koja je preko svojih proksija uspjela proširiti mogućnosti za destabilizaciju regionalnih prilika i opstrukciju integracionog procesa.

Rusija na Zapadnom Balkanu ostvaruje snažan politički, informaciono-propagandistički i ekonomski uticaj, uz ulaganja u strateške sektore poput energetike. Posljednjih godina ojačala je i vojne veze sa Srbijom, prodajući joj oružje, avione i sisteme protiv-vazdušne odbrane, uz promovisanje jedinstva pravoslavnih bratskih naroda i kontinuirano protivljenje nezavisnosti Kosova – što predstavlja temelj za širenje njene meke moći u regionu. Takvo pozicioniranje je trasiralo put za jačanje ruskog uticaja u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, gde su značajni segmenti politike čvrsto prorусki orijentisani i za koje demonstriranje bliskih veza sa ruskim rukovodstvom predstavlja pitanje političkog opstanka.

Nacionalističke frakcije širom regiona, iznjedrene u ideološkoj sinergiji proruskim političkim faktora i krugova Srpske pravoslavne crkve – kao instrumenta i produžene ruke spoljne politike Srbije, Putinovu Rusiju doživljavaju kao zaštitnicu pravoslavnog naroda, a rusku invaziju na pravoslavnu zemlju kao što je Ukrajina ne doživljavaju kao kontradikciju, već kao „prirodno istorijsko pravo“ Rusije, kakvo po njihovom mišljenju pripada Srbiji kada je u pitanju Kosovo, na čiji se presedan Putin često pozivao kao opravdanje za rusku aneksiju Krima i upade u Donjeck i Lugansk. U tom kontekstu treba posmatrati i organizovanje proruskih skupova u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni, nakon ruske invazije u Ukrajini, na kojima su učešće uzele ekstremne desničarske grupe koje su direktno povezane sa Rusijom. Osim evidentnog odsustva bilo kakve svijesti o moralnim aspektima podrške agresiji protiv nezavisne i suverene evropske zemlje, evidentno je da su ovi skupovi imali za cilj da unesu nemir i dezavuišu spoljnopolitičko opredjeljenje država koje su se pridružile

osudi ruske invazije i sankcijama EU i SAD koje su joj zbog toga uvedene. Pored političkih, ovakve akcije imaju i jasne bezbjednosne implikacije i sračunate su na uznemiravanje javnosti kojoj se pokušava sugerisati da „nije sve crno-bijelo“ i ponuditi „istina druge strane“, ali i staviti do znanja da postoje strukture koje su spremne i na konkretne aktivnosti radi zaštite „tradicionalnih savezništava i vrijednosti“ koje baštine.

Strahovanja da bi rat u Ukrajini mogao izazvati nestabilnost na Balkanu posebno su rasprostranjena u Bosni i Hercegovini, koja je uz Srbiju jedina država u regionu koja se nije pridružila sankcijama koje su uvedene Rusiji zbog nemogućnosti zauzimanja jedinstvenog stava i osudi ruska agresija zbog nepopustljivosti Dodika, srpskog člana tročlanog Predsjedništva, koji je otvoreno zastupao prorusku poziciju. Najozbiljnija poslijeratna kriza u kojoj se zemlja našla posljednjih mjeseci posljedica je Dodikovih prijetnji da će povući predstavnike većinskog srpskog entiteta iz nacionalnih institucija, a nakon ruske invazije na Ukrajinu, ruski ambasador u BiH podstakao je strahove upozorenjem izrečenim u Narodnoj Skupštini Republike Srpske da će svako približavanje Bosne i NATO naići na adekvatan ruski odgovor, pozivajući se na ukrajinski primjer.

Ipak, teško je očekivati da bi jačanje svijesti o značaju integracije Zapadnog Balkana u EU i njegove zaštite od ruskih pokušaja da ga dodatno destabilizuje moglo rezultirati ublažavanjem uslova za pristupanje i konkretnim aktivnostima koje bi dovele do proširenja na region u kraćem vremenskom periodu. Realnije je očekivati da će nazadovanje u oblasti vladavine prava u pojedinim državama Zapadnog Balkana i neadekvatan nivo reformi koje su preduzele uslovi izostanak konsenzusa i održavanju skepticizma država članica EU u pogledu proširenja.

Otvoreni Balkan

Paralelno sa tim pojavile su se i nove regionalne inicijative koje predstavljaju lokalnu repliku šengenske zone EU i na specifičan način tumače jedan od ključnih zahtjeva EU koji se odnosi na uspostavljanje bliže regionalne saradnje koja bi doprinijela prevazilaženju zaostalih problema i ubrzavanju ekonomske dinamike regiona.

Inicijativa nazvana „Mini Šengen“, koju su pokrenule Albanija, Sjeverna Makedonija i Srbija, 2019. godine, 2021. godine je dobila ime „Open Balkan“, kada je dogovoreno da od 1. januara 2023. budu ukinute granične kontrole između Srbije, Sjeverne Makedonije i Albanije, a potpisani su i memorandumi o razumijevanju o saradnji na olakšanju uvoza, izvoza i kretanja robe na

Zapadnom Balkanu; o razumijevanju o saradnji u vezi sa slobodnim pristupom tržištu rada na Zapadnom Balkanu i o saradnji u zaštiti od katastrofa na Zapadnom Balkanu.

Iako su se pokretači ove Inicijative pozvali na podršku EU i SAD, ona je naišla na značajne rezerve koje su uglavnom bazirane na mišljenju da je cijeli koncept osmišljen kako bi Srbija mogla proširiti svoj politički i ekonomski uticaj širom regiona, zanemarujući ili ignorišući standarde EU. Bosna i Hercegovina, Kosovo i Crna Gora za sada nijesu prihvatile ponovljene pozive da se pridruže Inicijativi, uz ocjenu da je Zajedničko regionalno tržište u okviru Berlinskog procesa praktično objedinilo obim svih modaliteta tržišnog povezivanja na Zapadnom Balkanu.

Uprkos pozitivnim nagovještajima iz krugova izvršne vlasti u Crnoj Gori i najava da će biti dodatno preispitani svi aspekti ove inicijative, teško je očekivati da će biti obezbijeđena njena inkluzivnost na kojoj insistiraju zvaničnici EU i SAD

Ocjena predsjednika Makrona, u sklopu ideje o formiranju „nove evropske političke zajednice“, da Evropska unija „s obzirom na njen nivo integracije i ambicije, ne može kratkoročno biti jedini način za strukturiranje evropskog kontinenta“ može osnažiti argumentaciju pokretača i zagovornika inicijative „Open Balkan“.

Uprkos pozitivnim nagovještajima iz krugova izvršne vlasti u Crnoj Gori i najava da će biti dodatno preispitani svi aspekti ove inicijative, teško je očekivati da će biti obezbijeđena njena inkluzivnost na kojoj insistiraju zvaničnici EU i SAD, posebno ako se imaju u vidu ključni neriješeni problemi koji opterećuju regionalni kontekst, a odnose se na neriješene odnose Srbije i Kosova i hroničnu disfunkcionalnost Bosne i Hercegovine.

Kada je u pitanju Crna Gora, koja je kao najbolji dio ukupnog političkog djelovanja svih vlada od 2006. godine baštinila jasno i precizno postavljene pravce spoljne politike, problem sa ovom inicijativom predstavlja i činjenica da se ona pojavljuje u veoma osjetljivom trenutku i u paketu sa još nekoliko eksterno uslovljenih prioriteta iza kojih stoji država Srbija, odnosno njen neprikosnoveni lider i donosilac svih ključnih odluka, predsjednik Aleksandar Vučić. Naime, pored već prilično violentno „apsolviranog“ pitanja Temeljnog ugovora države Crne Gore sa Srpskom pravoslavnom crkvom, ključni konstituenti manjinske vlade su projekat Otvoreni Balkan i popis stanovništva deklarirali kao „vlastite“ prioritete, koji su im i bili osnovni motiv za ulazak u

vladu, uz relativizovanje upozorenja iz EU da ovako postavljeni prioriteti neće doprinijeti ubrzavanju evropskog puta Crne Gore. Imajući u vidu zalaganja Srbije na planu „zaštite Srba u rasejanju“, koja su nedvosmisleno artikulisana u javnim nastupima predsjednika Vučića i drugih srpskih zvaničnika, evidentno je da su na agendi manjinske vlade Crne Gore, od njenog formiranja, prioritet pitanja koja su prethodno definisana u susjednoj državi.

Pored Temelnog ugovora i Otvorenog Balkana, interesi Srbije u Crnoj Gori su deklarirani i u odnosu na popis stanovništva, koje je Predsjednik Srbije u više navrata označio kao pitanje od ključnog značaja. Istovjetne stavove saopštavaju i drugi srpski zvaničnici, sveštenici SPC, intelektualci i istaknute ličnosti, kao i prosrpski politički subjekti u Crnoj Gori. Takva praksa predstavlja kontinuitet srpske politike prema Crnoj Gori, s ciljem da se utiče na rezultat popisa kako bi se pokazalo da je srpski nacionalni korpus okosnica demografske strukture u Crnoj Gori. To je rezultat koji Beograd i njegovi eksponenti u Crnoj Gori žele da ostvare na narednom popisu i takav rezultat bi bio i zvanična potvrda da je Crna Gora suštinski dio „srpskog sveta“.

Dezinformacione kampanje

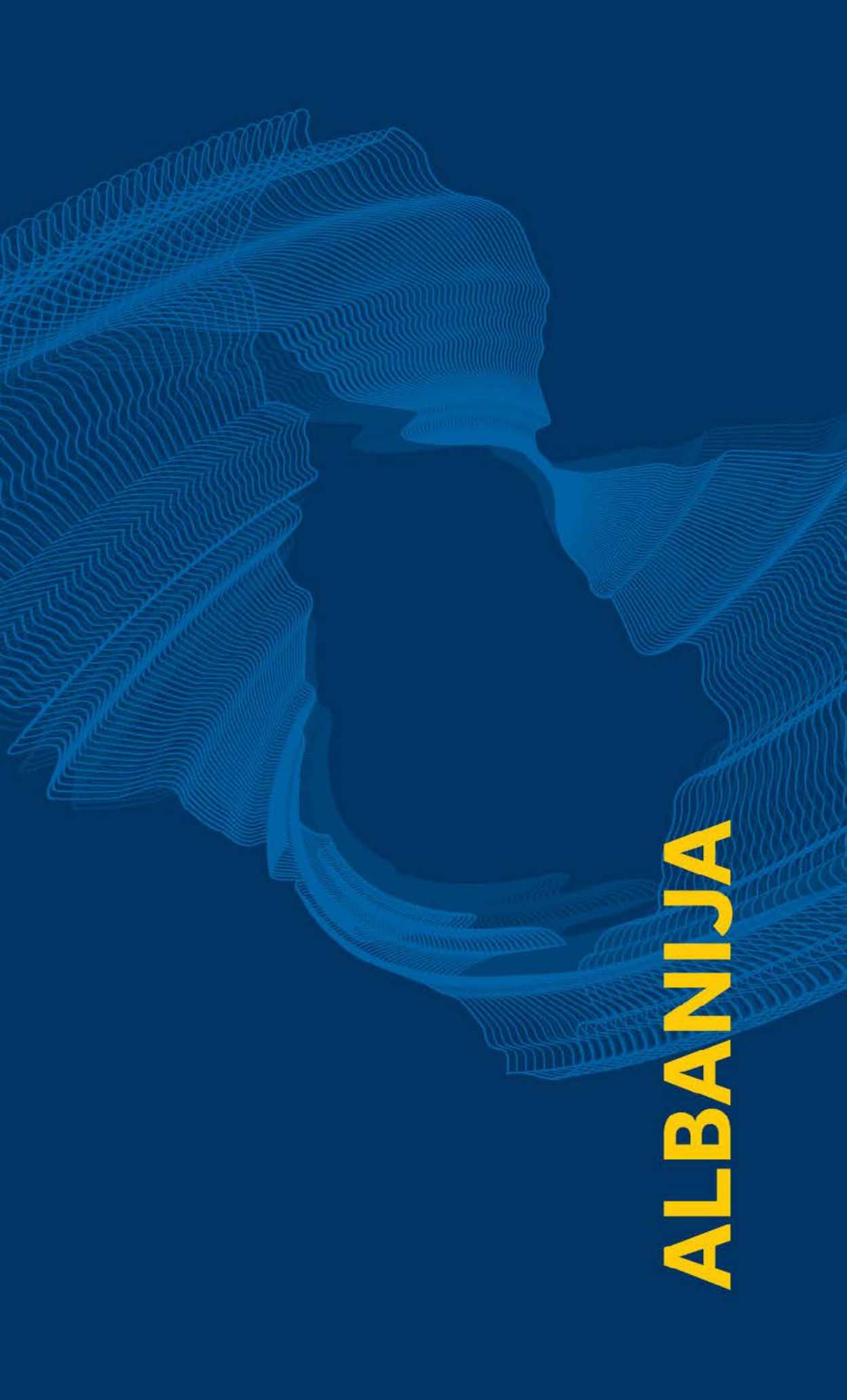
Zapadni Balkan je region kojeg karakterišu slaba uprava, krhko civilno društvo i geopolitički sporovi, kao unutrašnji i regionalni faktori koji ga čine veoma podložnim lokalnim i spoljnim kampanjama dezinformacija. Demokratska ranjivost regiona pogoduje aktivnostima Rusije, koja je još od aneksije Krima 2014. godine i sankcija koje su joj EU i SAD uvele, pokrenula opsežnu kampanju dezinformacija na Zapadnom Balkanu s ciljem dezavuisanja vrijednosti i percepcije EU i SAD i opstrukcije ambicija država regiona na putu njihovih evropskih i transatlantskih integracija.

Ova opsežna kampanja podrazumijeva nekoliko narativa pomoću kojih Kremlj pokušava postići svoje političke ciljeve u regionu, koje širi i preko organizacije i eksponenata koji nijesu pripadnici političkih partija. U sklopu te mreže postoji veći broj nevladinih organizacija, udruženja i bratstava koja su bliska SPC. Tu su i mediji, koji direktno plasiraju dezinformacije i propagandu sa ruskih medija koje kontroliše Kremlj.

Odmah nakon što je Rusija napala Ukrajinu intezivirale su se i aktivnosti medija pod kontrolom Kremlja, ali i njihovih sljedbenika u Crnoj Gori. Svakodnevno plasiranje narativa, propagande i dezinformacionih kampanja

ima za cilj da se iskrivi slika stvarnosti i obmane javnost. Brojne narative i niz sumnjivih informacija, video snimaka i fotografija koji su se pojavljivali u ruškim državnim medijima prenosili su i određeni crnogorski i regionalni mediji.

Iako su gotovo sve zemlje Zapadnog Balkana posljednjih godina bile meta proruskih dezinformacionih kampanja, na lokalnom nivou to gotovo da nije bilo prepoznato kao bezbjednosno ili pitanje od interesa. Situacija na terenu ne ohrabruje i čini se da je region posebno osjetljiv na lažne vijesti i dezinformacije. To potvrđuje i Indeks medijske pismenosti Instituta za otvoreno društvo, koji godinama unazad rangira Albaniju, BiH, Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Srbiju na dnu ljestvice od 35 zemalja, kao evropske države najmanje spremne da identifikuju i izbore se protiv lažnih vijesti, što je uglavnom posljedica stanja u medijima i obrazovanju.

ALBANIJA

Tri decenije nakon pada totalitarnog režima i uspostavljanja izborne demokratije u Albaniji, korupcija i organizovani kriminal su i dalje ključna pitanja za njeno funkcionisanje, ekonomski razvoj i bezbjednosne interese. Iskustvo ekstremnog totalitarizma kroz koje je ta država prošla dominantno je oblikovalo njenu političku kulturu, ograničavajući uticaj zapadnih aktera, prvenstveno Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država. Brojni strukturni nedostaci, naročito u oblastima demokratizacije i vladavine prava, osnovnih ljudskih prava i sloboda, ekonomskog i socijalnog napretka predstavljaju glavnu prepreku za dostizanje komplementarnog položaja sa evropskim standardima. Jačanje depolitizacije i profesionalizma, nezavisnosti, odgovornosti i efikasnosti pravosudnog sistema i javne uprave, zaštita ljudskih prava i ukupno poboljša-

Albanija i Sjeverna Makedonija su prve države koje proces pregovora počinju u skladu sa novom metodologijom Evropske komisije

nje institucionalnih mehanizama zahtjevi su koji se u tom procesu postavljaju pred Albanijom i suštinski odraz njene demokratske konsolidacije.

Albanija je još 2009. godine podnijela zahtjev za pristupanje EU, dok joj je status kandidata dodijeljen 2014. godine od kada se nalazila u čekaonici za otvaranje pregovoračkog procesa. Odluka EU iz 2019. godine da Albaniji i Sjevernoj Makedoniji ne odredi datum za početak

pregovora pokazala je različitu dinamiku karakterističnu za integracione procese na Zapadnom Balkanu. Reformski procesi dvije države nagrađeni su (tek) u julu ove godine kada je Savjet EU dao zeleno svjetlo za otvaranje pregovora za članstvo. Albanija i Sjeverna Makedonija su prve države koje proces pregovora počinju u skladu sa novom metodologijom Evropske komisije.

I pored činjenice da perspektiva zemalja Zapadnog Balkana počiva na članstvu u EU, Albanija je, zajedno sa Srbijom i Sjevernom Makedonijom, inicijator regionalnog projekta Otvoreni Balkan koji bi putem ekonomske integracije trebalo da poboljša uslove života građanima Zapadnog Balkana. Albanija u tom projektu, koji ima podršku administracije SAD vidi nastavak implementacije Berlinskog procesa i mogućnost stvaranja jedinstvenog regionalnog tržišta ukidanjem međusobnih granica do 2023. godine.

Prema istraživanju javnog mnjenja koje je sproveo Nacionalni savjet Albanije, većina građana (59%) ima pozitivan stav prema Otvorenom Balkanu, ocjenjujući ga kao inicijativu konvergirajućih interesa. Ipak, dobro bilateralno funkcionisanje i srdačni odnosi premijera Edija Rame koji se pokušava nametnuti kao albanski lider na Balkanu, i srbijanskog predsjednika Aleksandra Vučića ne uspijevaju se u potpunosti reflektovati na raspoloženje unutar dvije države, izazivajući pritom izvjestan stepen podozrivosti kosovskog rukovodstva.

Poremećaji u međunarodnom sistemu, izazvani ratnim dešavanjima u Ukrajini odrazili su se i na ekonomski razvoj te države, a nezadovoljstvo unutrašnjim društvenim ambijentom koji karakterišu depopulacija i česta poskupljenja vidljivo je i kroz masovne proteste pristalica opozicione struje u toj državi.

Uprkos značajnom oporavku od posljedica pandemije korona virusa, ekonomija Albanije se, poput ekonomija ostalih zapadnobalkanskih država, našla pred novim izazovima uslovljenim ratom u Ukrajini. Broj zaposlenih i dalje je niži u odnosu na 2019. godinu, dok je globalna finansijska neizvjesnost prouzrokovala porast inflacije iznad projekcija Centralne banke. Iznos potrošačke korpe je skoro udvostručen, dok se sa druge strane očekuje usporavanje ekonomskog rasta za 3,2% u 2022. godini⁵, ukoliko se akutna faza krize ne smiri u drugom kvartalu tekuće godine.

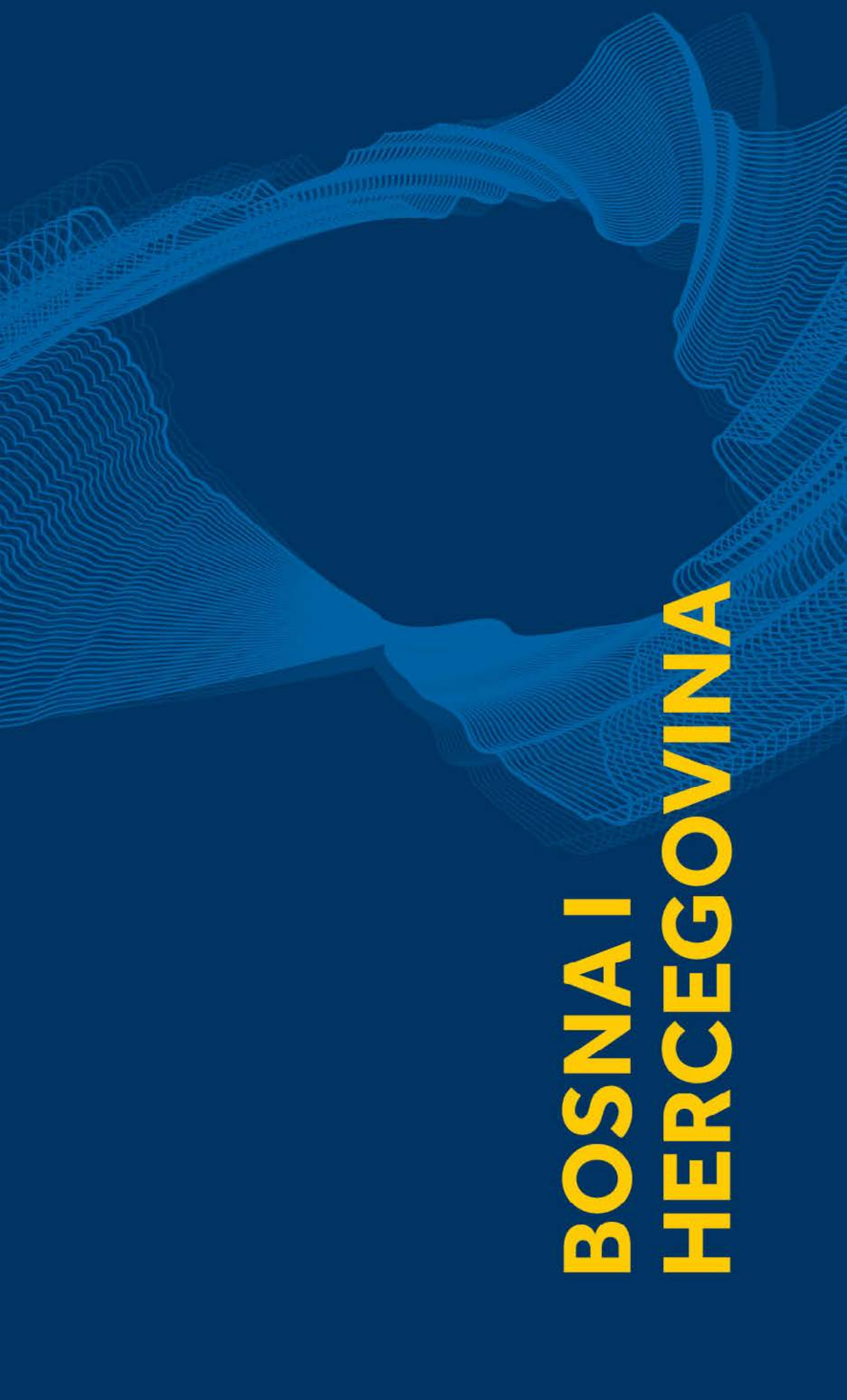
Albanija je jedna od rijetkih zemalja sa prostora Jugoistočne Evrope koja posljednjih godina bilježi pad kineskih investicija

Albanija je jedna od rijetkih zemalja sa prostora Jugoistočne Evrope koja posljednjih godina bilježi pad kineskih investicija. Iako je bilo za očekivati da će se nakon investicija u oblasti naftne industrije, avio i pomorskog saobraćaja kineski ekonomski uticaj u Albaniji vremenom intenzivirati, podaci pokazuju da su se kineski investitori u toj državi počeli osjećati nepoželjno.⁶

Vrhunac priliva kineskih investicija je bio u septembru 2016. godine, kada je kineska kompanija Geo-Jade Petroleum platila 384,6 miliona eura za koncesiju za vađenje nafte na polju Patos-Marinza, najvećem naftnom polju u zemlji.

Albanija pregovara sa NATO oko izgradnje pomorske baze u Portu Romanu, nedaleko od Drača. Porto Romano je zamišljen kao najveća luka u državi, koja će pored komercijalnog dijela imati i vojnu pomorsku bazu. Albanija je NATO ponudila i bazu Paša Liman udaljenu oko 200 km od Tirane, koja je sredinom prošloga vijeka bila jedina sovjetska baza na Mediteranu. Osim toga, NATO već rekonstruiše vazдушnu bazu Kučova u prvu vazдушnu bazu Alijanse na prostoru Zapadnog Balkana.

Albanija se od jula 2022. godine nalazi pod sporadičnim, ali ozbiljnijim sajber napadima na vladinu informatičku infrastrukturu, za koje su preliminarni nalazi utvrdili da potiču iz iranskih izvora. Zbog toga je 7. septembra Albanija prekinula diplomatske odnose sa Iranom i naložila iranskim diplomatama da napuste njenu teritoriju u roku od 24 časa, što je presedan u diplomatskoj praksi. Sa druge strane, Sjedinjene Američke Države su 9. septembra uvele sankcije iranskom Ministarstvu obavještajnih poslova i bezbjednosti i resornom ministru, optužujući ih za sajber aktivnosti protiv SAD i njihovih saveznika.

The background of the entire image is a solid dark blue. Overlaid on this is a complex, abstract line art design in a lighter shade of blue. The lines are thin and densely packed, creating a sense of depth and movement. They form a large, irregular shape that resembles a stylized map of a region or a series of overlapping, flowing forms. The lines are most concentrated in the upper right and lower right areas, with a large, dark, empty space in the center-left.

BOSNA I HERCEGOVINA

Bosna i Hercegovina trenutno ima status potencijalnog kandidata za članstvo u EU i zajedno sa Kosovom najviše zaostaje u integracionim procesima. Političke elite u toj državi nijesu uspjele da ponude kvalitetne opcije društvenog razvoja usklađene sa tokovima evroatlantskih integracija. Problemi državnosti, političko sporenje o nacionalnim identitetima, odnos etničkog i građanskog pokazali su da BiH ne može samostalno egzistirati. Funkcionisanje političkog i institucionalnog sistema Bosne i Hercegovine opterećeno je brojnim međusobnim problemima subjekata konstituišuće vlasti koju čine predstavnici tri etničke zajednice čiji su stavovi o suštinskim državnim pitanjima suprotstavljeni.

Složeni politički aranžmani dva entiteta i tri naroda rezultirali su nepovoljnim političkim, ekonomskim i društvenim ambijentom i nemogućnošću demokratske transformacije bosanskohercegovačkog društva. Izvještaji domaćih, evropskih, kao i svjetskih organizacija ukazuju na stanje odložene tranzicije i nekonsolidovane demokratije, izražene probleme sa korupci-

Ohrabren finansijskom i političkom podrškom Rusije i Srbije, Dodik stalno vrši političke opstrukcije i iznosi stavove koji se mogu tumačiti kao prijetnja teritorijalnom integritetu BiH

jom i organizovanim kriminalom, političke blokade, komplikovane pravne i regulativne okvire, loše poslovno okruženje i netransparentnost poslovnih procedura, slab pravosudni sistem, kršenje osnovnih prava, stagnaciju u ekonomskim i reformama izbornog procesa, odliv mladog i stručnog kadra.

Sistemske nedostaci uslože- ni su prodorom spoljnog političkog uticaja i jačanjem unutrašnjih

konzervativnih političkih snaga koje negiraju opstanak jedinstvene Bosne i Hercegovine i prijete njenim rastakanjem, čiji je nosilac član Predsjedništva BiH i lider Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) Milorad Dodik.

Ohrabren finansijskom i političkom podrškom Rusije i Srbije, Dodik stalno vrši političke opstrukcije i iznosi stavove koji se mogu tumačiti kao prijetnja teritorijalnom integritetu BiH. Zbog percepcije Zapada da je entitet Republika Srpska ruska interesna baza, a da Dodikova politika šteti stabilnosti i pravnom poretku u BiH, Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija su protiv njega, ali i predsjednice entiteta Republike Srpske Željke Cvijanović uvele sankcije.

Pitanje jedinstva BiH posebno je aktuelizovano nakon ruske agresije na Ukrajinu, što je pojačalo bojazan da Rusija u BiH koristi unutrašnju

podijeljenost kako bi podstakla separatističke tendencije. Naime, Rusija od početka rata u Ukrajini nastoji da poveća svoj uticaj na bosanske Srbe, što je moguće uočiti iz retorike ruskog ambasadora u BiH, koji najavljuje da će Rusija reagovati ako BiH uđe u NATO, te da zapadne zemlje ne bi trebale preduzimati radnje kojima bi mogle destabilizovati prilike u BiH. Moskva redovno kritikuje i funkcionisanje Kancelarije visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH, zahtijevajući njeno ukidanje.

Kancelarija visokog predstavnika (OHR) je dio dejtonskog mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu i ima vanredna izvršna ovlašćenja da jednostrano mijenja zakone, sprovodi kadrovsku politiku na državnom nivou i mijenja

državne simbole. Ovaj dejtonski konstrukt uključenosti međunarodne zajednice u ustavni i politički sistem Bosne i Hercegovine, inicijalno zamišljen u ograničenom vremenskom funkcionisanju nakon čega bi ta država zatražila puni suverenitet, imao je svoje uspone i trenutke krize, ali i pokazao kako u Bosni i Hercegovini najduže traje privremena rješenja.

Visoki predstavnik Kristijan Šmit od početka mandata, u avgustu 2021. godine, suočen je sa problemima budući da njegovo imenovanje

Visoki predstavnik Kristijan Šmit od početka mandata, u avgustu 2021. godine, suočen je sa problemima budući da njegovo imenovanje ne priznaje entitet Republika Srpska

ne priznaje entitet Republika Srpska. Posljednjom pravnom reformom kojom je nametnuo promjenu Izbornog zakona i Ustava entiteta Federacije BiH, Šmit je izazvao negativne reakcije građanskih snaga, ali i bošnjačke i hrvatske strane. Izvjesno je, međutim, da je Visoki predstavnik učestvovao u profilisanju svih ozbiljnijih reformi u Bosni i Hercegovini i da je njegovo prisustvo uslov za funkcionisanje bez blokade državnih institucija koje omogućava dejtonski ustav.

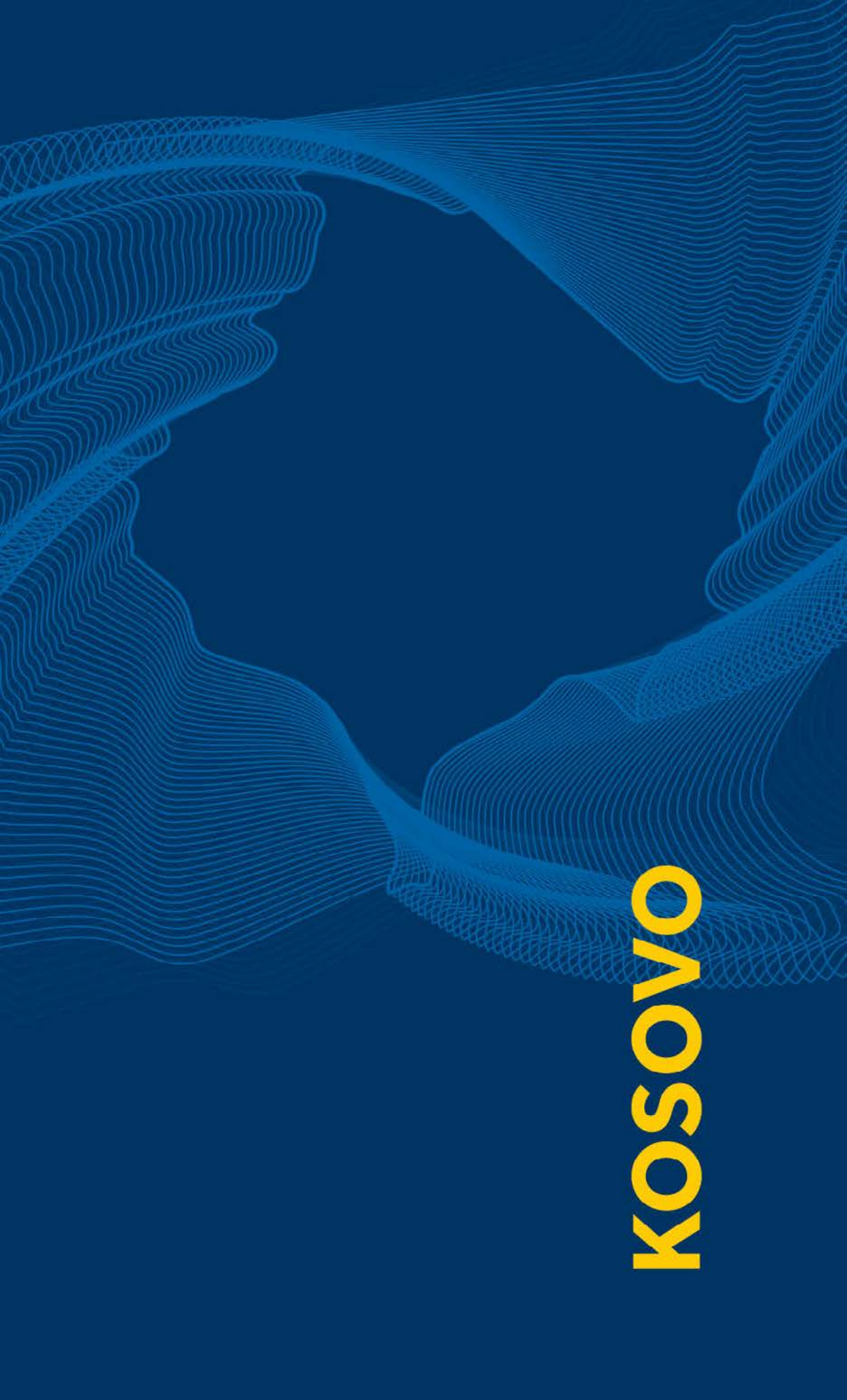
Bliski odnosi Milorada Dodika sa ruskim predsjednikom Vladimirom Putinom onemogućili su da BiH slijedi politiku zapadnih zemalja u sankcionisanju Rusije zbog pokretanja rata u Ukrajini. Tako BiH nije uvrštena na listu *neprijateljskih* država, a njenim građanima je dopušten ulazak u Rusiju bez viza redovnim avionskim linijama.

Rat u Ukrajini će, za razliku od političkih, imati ozbiljne ekonomske posljedice za BiH. Ekonomska ekspanzija iz 2021. godine se našla u sjenci rastuće inflacije i ubrzanog i nekontrolisanog rasta cijena, dok se posljedice ekonomskih sankcija na relaciji Evropa–Rusija još uvijek sagledavaju. Iako BiH ima

ograničene ekonomske veze sa Rusijom u smislu trgovine, finansiranja i stranih direktnih investicija, globalni inflacijski šok neizbježno će uticati na nje-ne ključne ekonomske parametre. U skladu sa tim, realni rast BDP-a u 2022. godini predviđa se na umjerenom nivou od 3,2% godišnje, praćen kontinuirano povišenom inflacijom koja će u konačnici rezultirati očekivanom prosječnom inflacijom od 6,1% godišnje.⁷

U Bosni i Hercegovini ne postoji konsenzus oko inicijative Otvoreni Balkan. Entitet Republika Srpska nema dilemu u pogledu priključivanja regionalnom projektu, afirmišući stav da je potrebno pristupiti odmah kako bi bili stvoreni uslovi za prekograničnu saradnju. Sa druge strane, čelnici Federacije BiH strahuju od preuzimanja tržišta od drugih zemalja i pozivaju na ispunjavanje obaveza iz Berlinskog procesa.

Uz Srbiju, Bosna i Hercegovina je država u kojoj je Kina napravila najznačajniji ekonomski, ali i politički upliv na Zapadnom Balkanu. U BiH je identifikovano 29 kineskih projekata čija vrijednost prelazi pet milijardi eura. Veliki broj kineskih investicija je u entitetu Republici Srpskoj i to u sektorima energetike i saobraćaja. Politička i ekonomska povezanost tog entiteta i Kine je logična, s obzirom na to da se političke prilike u Srbiji direktno prelivaju na entitet Republiku Srpsku.

The background is a solid dark blue. Overlaid on this are intricate, light blue line art patterns that resemble topographical contour lines or stylized, flowing waves. These patterns are concentrated in the upper and right portions of the frame, creating a sense of depth and movement. In the lower right corner, the word "KOSOVO" is written in a bold, yellow, sans-serif font, oriented vertically.

KOSOVO

Od proglašenja nezavisnosti 2008. godine, politička rasprava i retorika na Kosovu prvenstveno je usmjerena na pitanje članstva u EU. Evropske i evroatlantske ambicije Kosova unijete su i u Deklaraciju o nezavisnosti. Ipak, ne-regulisani odnosi sa Srbijom koja blokira njegovu integraciju u međunarodne strukture, međusobno optuživanje dvije strane za destruktivne stavove, pitanja poput korupcije i organizovanog kriminala, politizacije javne uprave, neefikasnog pravosudnog sistema za rezultat imaju malo opipljivih uspjeha na planu evropskih integracija.

Evropska unija je, pored Sjedinjenih Država, i dalje ključni ekonomski akter i politički posrednik u državotvornim procesima na Kosovu. Glavno političko dostignuće u tom odnosu je potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridru-

Kosovo se i dalje nalazi u ranoj fazi razvoja pravosudnog sistema, dok je sprovođenje vladavine prava sporo, neefikasno i često podložno političkom uticaju

živanju (SSP) iz 2015. godine koji je osim ekonomskog imao i simbolički značaj. Međutim, politički i institucionalni naponi u pravcu evropskih reformi ostaju u sjenci političke nestabilnosti u toj državi, koja ograničava djelovanje vlasti. Posebno je izazovna situacija na sjeveru države gdje postoje izraženi problemi korupcije i organizovanog kriminala, kao i poštovanja osnovnih ljud-

skih prava. Kosovo se i dalje nalazi u ranoj fazi razvoja pravosudnog sistema, dok je sprovođenje vladavine prava sporo, neefikasno i često podložno političkom uticaju.

Nedostatak ekonomske samoodrživosti, uslovljen velikom zavisnošću od međunarodne zajednice i dijaspore, dodatno je pogoršan pandemijom koronavirusa i globalnim privrednim šokom izazvanim ratom u Ukrajini. Iako je u toku 2021. godine zabilježen rekordan rast izvoza, priliv stranih investicija i kreditna ekspanzija, rast privatne potrošnje i poboljšani fiskalni bilans, a rast javnog duga usporen, spoljni bezbjednosni izazovi su značajno povećali inflatorne rizike, pri čemu se očekuje da će zbog prelijevanja negativnih efekata rata na prostoru Evrope, privredni rast usporiti na 3,9% u toku 2022. godine.⁸

Kosovo je neto uvoznik hrane i energije. Iako su direktne trgovinske veze sa Rusijom i Ukrajinom koncentrisane na bazne metale i mineralne proizvode, indirektni uticaj međunarodnih cijena roba, uključujući prehrambene proizvode, u značajnoj mjeri utiču na ionako nizak BDP po glavi stanovnika. Kosovo uvozi u prosjeku 40% vlastitih potreba za pšenicom i pokazuje još veću zavisnost od drugih poljoprivrednih proizvoda.

Informacije o tržištu rada još uvijek su nedovoljno transparentne. Zvanični

podaci pokazuju da je zaposlenost u privatnom sektoru porasla za blizu 10% u 2021. godini.

Kada je riječ o regionalnoj saradnji koju ostvaruje, Kosovo se može pohvaliti dobrim susjedskim odnosima sa Albanijom, Crnom Gorom i Sjevernom Makedonijom. U odnosu na Bosnu i Hercegovinu koja ne priznaje njegov međunarodno-pravni subjektivitet, Kosovo održava strog vizni režim.

Normalizacija odnosa sa Srbijom ostaje uslov bez kojeg nije moguće govoriti o prenošenju praktičnih politika EU na logiku domaćeg diskursa. Odnos na relaciji Beograd – Priština pokazuje da države Zapadnog Balkana još uvijek nijesu spremne da grade međusobno povjerenje na zdravim osnovama, što je u direktnoj koliziji sa regionalnim pristupom EU.

Nova situacija u odnosima nastala je nakon odluke Vlade Kosova da Srbiji uvede recipročne mjere oko ličnih dokumenata i preregistracije vo-

**Odnos na relaciji
Beograd – Priština
pokazuje da
države Zapadnog
Balkana još uvijek
nijesu spremne da
grade međusobno
povjerenje na
zdravim osnovama**

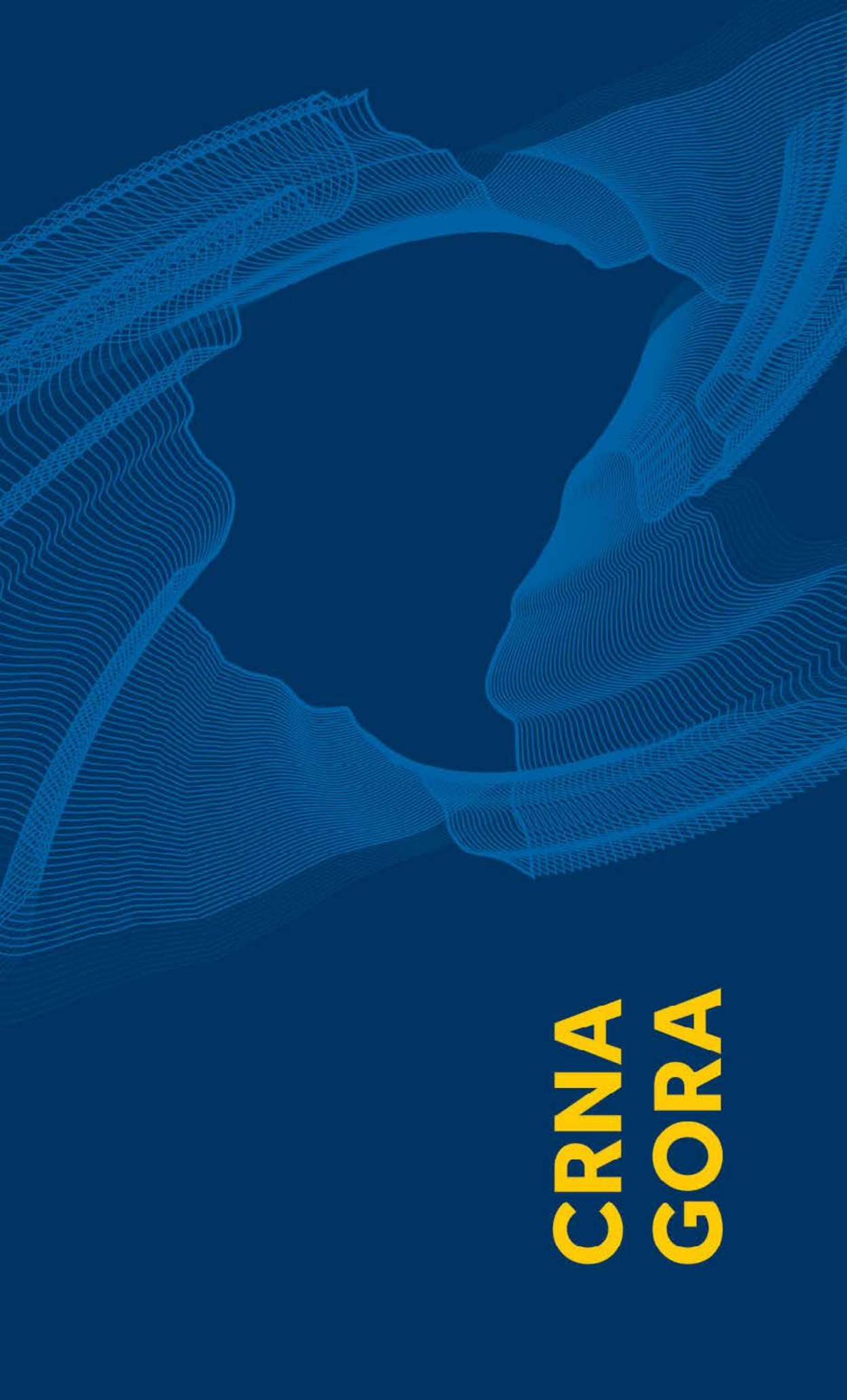
zila. Taj potez pratilo je uvođenje zabrane korišćenja godišnjih odmora za veliki broj građana na sjeveru Kosova, zaposlenih u institucijama Srbije. Prema tumačenjima kosovskog premijera Albina Kurtija, posljedne tenzije u četiri opštine na sjeveru Kosova većinski naseljene srpskim stanovništvom prijetile su da prerastu u otvoreni oružani sukob, podržan od strane predsjednika Srbije Aleksandra Vučića koji je u

svijetlu tih događaja ojačao rusko-srpsku sponu.

Nakon agresije na Ukrajinu, Rusija vješto pokušava da Kosovo koristi kao prostor za ispoljavanje interesa, političke snage i uticaja na političke čelnike, kako bi u javnom mnjenju stvorila percepciju o svojoj važnosti u međunarodnim odnosima.

Priština se, uz posredovanje EU, obavezala da će, pod uslovom da se uklanjanjem blokada na sjeveru Kosova uspostavi sloboda kretanja, najprije odložiti sprovođenje mjera na graničnim prelazima za 1. septembar 2022. godine, da bi se dvije strane sporazumjele o ukidanju ulazno-izlaznih dokumenata. Dogovor postignut 27. avgusta građanima Kosova i Srbije omogućava slobodu prelaska međusobne granice uz lične karte izdate u matičnim državama.⁹

Kosovo se, uz Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, našlo izvan projekta Otvoreni Balkan, zastupajući stav da je inicijativa opasna i bez vizije, posebno imajući u vidu činjenicu da Srbija ne tretira Kosovo kao ravnopravnu stranu.

An abstract graphic composed of numerous thin, light blue lines that swirl and curve to form a large, irregular circular shape in the center of the frame. The lines are more densely packed in some areas, creating a sense of depth and movement. The background is a solid, dark blue.

**CRNA
GORA**

Očekivanje da će sa promjenom dugotrajne vlasti na talasu protivljenja Zakonu o slobodi vjeroispovijesti, u Crnoj Gori uslijediti period političke nestabilnosti, ekonomskih i socijalnih problema i izazova, pokazalo se realnim, ali i pokrenulo političke debate povezane sa idejom vremena – dimenzije neophodne za razumijevanje demokratskih procesa.

42. Vlada, prva nakon uvođenja višestranačja bez učešća Demokratske partije socijalista dosegla je svoj politički limit u uslovima političke i institucionalne blokade i indolentnog odnosa prema parlamentu. Četrnaest mjeseci u mandatu Zdravka Krivokapića obilježili su permanentni sukobi sa parlamentarnom većinom koja je podržavala rad njegove vlade, sukobi sa članovima Vlade, snažan uticaj Srpske pravoslavne crkve, najlošiji izvještaj Evropske

komisije o napretku, narušavanje međunarodnog ugleda Crne Gore, kao i pojačana unutrašnja polarizacija.

Vlada je ipak uspjela da donese nekoliko popularnih socijalnih programa poput *EVROPA SAD* kojim je minimalna zarada sa 250 povećana na 450 eura, uvede dječije dodatke i besplatne udžbenike za sve osnovce, te da kroz hedžing aranžman

Nastavljen je trend nepotizma i partijskog zapošljavanja, obrazovni sistem politizovan, dok su izostale investicije, kao i odlučnija borba protiv korupcije i organizovanog kriminala

zaštititi javni dug od valutnog rizika zbog kreditnog zaduživanja kod kineske Eksim banke. Sa druge strane, nastavljen je trend nepotizma i partijskog zapošljavanja, obrazovni sistem politizovan, dok su izostale investicije, kao i odlučnija borba protiv korupcije i organizovanog kriminala. U međuvremenu, pokazali su se i svi negativni efekti i administrativni rizici u pogledu implementacije projekta *EVROPA SAD*, koji su prije svega vidljivi kroz značajno smanjenje prihoda opština, ozbiljnu disfunkcionalnost Fonda za zdravstvo koje se ogleda i u nemogućnosti nabavke neophodnih zaliha lijekova, kao i deficit državnog budžeta kojem, prema procjeni Ministarstva finansija, nedostaje 715 miliona eura za finansiranje svih aktivnosti do kraja tekuće, 2022. godine.

Pregrupisavanjem političkih snaga u aprilu 2022. godine formirana je nova izvršna vlast koja se našla pred izazovom ubrzanja procesa ispunjavanja uslova za ulazak u Evropsku uniju, reformi izbornog zakonodavstva, deblokiranja rada institucija i izbora čelnih ljudi u pravosuđu. Međutim, nepostojanje bazičnog društvenog konsenzusa i posljedična politička i ideološka heterogenost nove vlade i programa njenih konstituenata, uz odsustvo jedinstvene političke vizije, Crnu Goru je, nakon samo dva mjeseca, dovelo na novu političku

prekretnicu i uvelo u novu fazu političke nestabilnosti koja je rezultirala padom 43. Vlade samo 113 dana od njenog konstituisanja.

Socijalistička narodna partija, koja otvoreno stoji na prosrpskim i proruskim pozicijama, insistirala je ne samo na pitanju Temelnog ugovora sa SPC, već i na pristupanju inicijativi Otvoreni Balkan, čemu su se protivile Socijaldemokratska partija i Demokratska partija socijalista. Iako je Crna Gora od pokretanja tog regionalnog projekta 2019. godine odbijala da mu pristupi, premijer Dritan Abazović je otvoreno zastupao priključenje Crne Gore, uprkos protivljenju u parlamentu i Vladi.

Posljednje tri vlade u Crnoj Gori su izgubile podršku zbog pitanja odnosa sa SPC i neminovno je da dugogodišnja politička nestabilnost rezultira usporavanjem Crne Gore na evropskom putu

Netransparentni proces izrade i potpisivanja ugovora kojim se SPC u Crnoj Gori priznaje pravni kontinuitet šest vjekova duži nego u matičnoj Srbiji i koji propisuje niz obaveza države prema SPC, bio je kamen spoticanja unutar parlamentarne većine. Najnovija politička kriza zbog odnosa sa SPC može se prevesti na tumačenje da će uslijediti produbljivanje ideološke podijeljenosti i društvenih antagonizama koje će Rusija putem svojih eksponenata u Crnoj Gori pokušati da iskoristi. Posljednje tri vlade u Crnoj Gori su izgubile podršku zbog pitanja odnosa sa SPC i neminovno je da dugogodišnja politička nestabilnost rezultira usporavanjem Crne Gore na evropskom putu.

Nedostatak smislenije intelektualne i političke artikulacije nastoje da iskoriste i narastajuće populističke partije sa ozbiljnim pretenzijama i realnim šansama da ugroze već krhku demokratsku strukturu.

Ekonomski rizici proizilaze iz spoljašnjeg i domaćeg okruženja, pri čemu politička nestabilnost predstavlja glavni domaći rizik. Ekonomski parametri i projekcije za Crnu Goru pokazuju da je ekonomski oporavak u 2021. godini bio jači nego što se očekivalo, prije svega zahvaljujuću udjelu turističke privrede, uz preliminarnu stopu rasta od 12,4%, ali i da je realni BDP i dalje ostao ispod nivoa iz 2019. godine¹⁰. Ekonomski ambijent u Crnoj Gori postepeno se mijenja nakon duboke recesije izazvane pandemijom korona virusa, ali je njegovo poboljšanje ograničeno stanjem na globalnom finansijskom tržištu. Državni dug Crne Gore na kraju 2021. godine iznosio je 4,09 milijardi eura (83% procijenjenog BDP-a).¹¹

U pogledu makroekonomskih kretanja, nastavljena je tendencija rasta inflacije (6,7% u februaru 2022. godine), kao i stranih direktnih investicija. Neto

priliv stranih direktnih investicija za period januar – jun 2022. godine iznosio je 355,87 miliona eura (ukupan priliv 508,03 miliona eura). U prvoj polovini 2022. godine registrovan je rast aktivnosti u oblasti turizma (rast broja noćenja od 138% u odnosu na 2021. godinu), te pad u oblasti industrijske proizvodnje (2,3% u odnosu na isti period prethodne godine). Tržište rada je odgovorilo na ekonomski oporavak i vratilo se na trendove prije pandemije, sa padom broja nezaposlenih na blizu 15%.¹²

Ukupna spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore za 2021. godinu iznosila je 2,9 milijardi eura, dok je spoljnotrgovinski deficit za istu godinu 1,92 milijarde eura. Glavna izvozna tržišta su Srbija, Švajcarska i Bosna i Hercegovina, a najveći spoljnotrgovinski partneri u uvozu su Srbija, Kina i Njemačka. Spoljnotrgovinska robna razmjena bila je najveća sa potpisnicama CEFTA-e i sa Evropskom unijom.¹³

Crna Gora se pridružila svim ekonomskim i individualnim sankcijama koje je EU uvela Rusiji, ali zbog nedostatka komunikacije unutar same Vlade, kao i sistemskih nedostataka, ta odluka nije operacionalizovana.

Prisustvo Kine u Crnoj Gori je relativno novo i podstaknuto je alijenacijom EU i SAD iz regiona Zapadnog Balkana, uslijed niza internih problema i globalne finansijske krize 2008. godine. Crna Gora je kao država sa izlazom na more i statusom kandidata za članstvo u EU, ali sa slabim i politizovanim institucijama predstavljala priliku za Kinu da se pozicionira u još jednoj strateški važnoj zemlji sa lukom i pristupom tržištu EU. Višestruki bilateralni sporazumi potpisani između dvije zemlje rezultirali su brojnim projektima u Crnoj Gori finansiranim iz kineskih kredita. Ekspanzivni pristup Kine u Crnoj Gori, usredsređuje se na razvoj relacija na različitim nivoima, od infrastrukture i energije do kulture i političkih partija, i ima za cilj promovisanje kineskih narativa i interesa. Peking je iskoristio geopolitički vakuum u regionu Zapadnog Balkana, koji je nastao zbog preusmjerenja pažnje zapadnih partnera, pravilno procjenjujući mogućnosti za ulaganje u strateški važne sektore.

Najzapaženiji projekat je prva dionica auto-puta Bar–Boljare, koji predstavlja ključni iskorak u približavanju Crne Gore Trans-evropskoj transportnoj mreži. Kreditni aranžman je izazvao brojne kontroverze zbog netransparentnosti ugovora, kao i procesa izgradnje, koje su nevladine organizacije povezivale sa bivšim državnim funkcionerima. Osim auto-puta, postoji i niz drugih energetskih i infrastrukturnih (ne)transparentnih crnogorsko-kineskih projekata.

Nakon sajber napada tokom 2016. i 2017. godine, u periodu finalizacije pristupanja NATO, koji se preklapio sa parlamentarnim izborima u oktobru 2016. godine, organizovanih od ruske vojne obavještajne službe GRU, odnosno njihove ATP28 grupe koja koristi sofisticirane alate širom svijeta, ciljajući

protivnike Kremlja,¹⁴ Crna Gora se sa snažnim sajber napadima ponovo suočila u avgustu 2022. godine. Meta napada je bila kompletna informaciono-tehnološka infrastruktura Vlade Crne Gore, zbog čega nije bilo moguće pristupiti zvaničnim sajtovima i mejlovima, a zaposleni u državnim institucijama dobili su instrukcije da isključe računare sa mreže u cilju zaštite podataka.¹⁵

Peking je iskoristio geopolitički vakuum u regionu Zapadnog Balkana, koji je nastao zbog preusmjerenja pažnje zapadnih partnera, pravilno procjenjujući mogućnosti za ulaganje u strateški važne sektore

Iz Vlade je saopšteno da je riječ o o brižljivo planiranom napadu *ransomware* koji ima za cilj pribavljanje finansijske koristi na osnovu uslovljavanja vlasnika podataka, te da je grupa Kuba ransomwer kreirala poseban virus koji je iskorišćen u ovom slučaju.

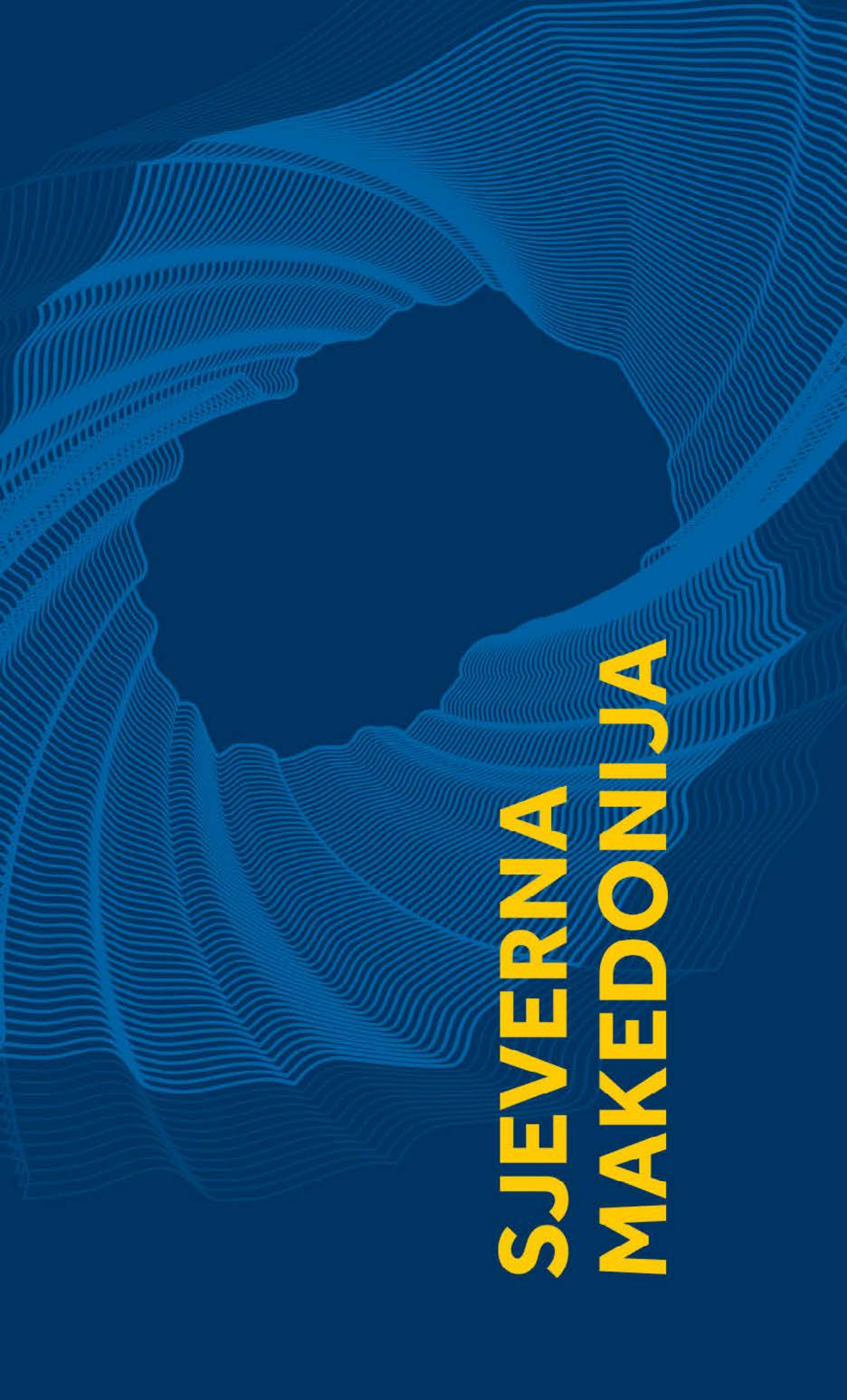
Iz Agencije za nacionalnu bezbjednost Crne Gore (ANB) je saopšteno da iza ovog sajber napada stoje ruske službe, uz ocjenu da je riječ o hibridnom ratu, te da je on pripreman duži vremenski period i da do sada nije izveden nigdje drugo.

Održan je i sastanak Vijeća za nacionalnu bezbjednost koje je donijelo odluku da se formira Operativni tim koji će se 24h baviti sajber napadima.

O napadu su obaviješteni saveznici, a SAD i Francuska su poslali svoje timove u Crnu Goru, gdje su sa crnogorskim kolegama radili na saniranju posljedica do sada najozbiljnijeg sajber napada na vladinu informaciono-telekomunikacionu infrastrukturu.

Kao i u svim ranijim slučajevima, Moskva je odbacila eventualno učešće u organizovanju ovog sajber napada, uz ocjenu da su takve tvrdnje dio "kontinuirane politike pogoršavanja odnosa sa Moskvom u cilju zadovoljenja interesa SAD".

Najnoviji sajber napad je pokazao da crnogorska administracija nije bila pripremljena kako bi državni sistemi bili adekvatno zaštićeni od takve mogućnosti, posebno imajući u vidu činjenicu da sajber prostor predstavlja permanentno poprište modernog ratovanja, ali i područje za sve sofisticiranije oblike kriminalnih aktivnosti. Brojne slabosti u sistemu državne administracije su potencirale značaj donošenja novog Zakona o informacionoj bezbjednosti kako bi bile stvorene pretpostavke za adekvatan odgovor na slične situacije, uz mnogo bolju organizaciju i edukaciju IT stručnjaka, kao i korisnika informacionog sistema.

SJEVERNA MAKEDONIJA

Promjena političke, diplomatske i šire društvene paradigme u Sjevernoj Makedoniji otpočela je prije sedam godina kada je tadašnji lider opozicije Zoran Zaev pokrenuo talas demokratskih promjena i mirne tranzicije vlasti. Glavna karakteristika njegove politike je bila da politička ljevica treba da preuzme odgovornost za rješavanje ključnih nacionalnih pitanja. Sagledavajući razvoj političkog sistema u Sjevernoj Makedoniji može se ustvrditi da, kao i u slučaju ostalih država bivše Jugoslavije, postoji određeni demokratski potencijal koji je neophodno dodatno verifikovati i da je demokratska konsolidacija na nivou nižem od potrebnog.

Evropske ambicije praćene snažnim međunarodnim angažmanom dovele su do potpisivanja Sporazuma o dobrosusjedskim odnosima sa Bugarskom, a donijet je i zakon o unaprijeđenju upotrebe jezika drugih etničkih zajednica.

Sjeverna Makedonija je još jedna od zemalja gdje je Kina snažno krenula sa investiranjem početkom druge decenije 21. vijeka

Nakon dugogodišnjeg spora oko imena države, 2018. godine je potpisan i implementiran Prespanski sporazum sa Grčkom, koji je omogućio deblokadu evroatlantskih integracionih procesa.

Demokratska transformacija i jačanje profesionalnih i depolitizovanih državnih institucija uz reforme pravosuđa, ostaju preduslov za stvaranje jakih institucija koje će

predstavljati barijeru organizovanom kriminalu, korupciji i mafijaškom obliku organizovanja kojem je ta država izložena i pored činjenice da je u martu 2020. godine postala punopravna članica NATO.

Iako je 2017. godine potpisala Sporazum o dobrosusjedskim odnosima sa Sjevernom Makedonijom, Bugarska je blokirala početak njenog pregovaračkog procesa sa EU. Nakon 17 godina od dobijanja statusa kandidata za članstvo, Sjeverna Makedonija je i formalno započela pregovore prihvativši, uz francusko posredovanje, bugarsko tumačenje istorijskih događaja i zahtjeve da promijeni ustav i kao njegov konstitutivni dio uključi bugarsku manjinu.

Paralelno sa evropskim integracionim procesom, Sjeverna Makedonija je dio regionalnog aranžmana Otvoreni Balkan u okviru kojeg je sa Albanijom i Srbijom zaključila niz sporazuma koji treba da obezbijede međusobnu saradnju zemalja potpisnica, nesmetano funkcionisanje četiri slobode, podsticanje ekonomskog rasta i ubrzaju njihove evropske integracije.

Sjeverna Makedonija je još jedna od zemalja gdje je Kina snažno krenula sa investiranjem početkom druge decenije 21. vijeka. Ukupna vrijednost 15 projekata u ovoj zemlji iznosi 654.434,689 eura. Sjeverna Makedonija i Eksim

banka potpisale su 26. novembra 2013. godine ugovor o kreditu za projekat novog auto-puta Miladinovci–Štip u vrijednosti od 206 miliona eura. Takođe, kineska Eksim banka finansira kredit Sjevernoj Makedoniji za izgradnju auto-puta Kičevo–Ohrid. Sinohydro Corporation Limited je glavni izvođač radova sa lokalnim građevinskim kompanijama Granit i Beton. Ovaj projekat još uvijek nije završen, a njegova izgradnja značajno kasni.

Kako se sjevernomakedonska privreda postepeno oporavljala od recesije izazvane pandemijom korona virusa, rat u Ukrajini donio je nove izazove. Rast potrošačkih cijena ubrzan je od kraja 2021. godine i dodatno podstaknut cijenama energije i hrane. Kratkoročni izgledi Sjeverne Makedonije su se pogoršali, pa je prema tome projekcija rasta za 2022. godinu smanjena na 2,7%, dok su se negativni rizici intenzivirali.¹⁶

SRBIJA

Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije u okolnostima tektonskih promjena u međunarodnim odnosima pokazuje kontinuitet radikalne politike devedesetih, dok je priča o njenoj evropeizaciji marginalizovana retrogradnim i impotentnim ambicijama vrha političke vlasti. Proces jačanja političke desnice u Srbiji, iako u određenim elementima komplementaran sa trendovima jačanja nove evropske desnice (ekonomska, politička, nacionalno/identitetska kriza), ipak je uslovljen specifičnostima koje se odnose na ratna dešavanja, glorifikaciju ratnih zločina i zločinaca, kao i agresivni, destruktivni nacionalizam na prostoru SFRJ tokom devedesetih godina prošlog vijeka. Faktori koji su doprinijeli jačanju desnice u Srbiji su postepena normalizacija nacionalizma, rehabilitacija kvislinških formacija i ratnih zločinaca iz Drugog svjetskog rata koji su dobili status pripadnika antifašističkog pokreta, kao i rast uticaja SPC u javnom diskursu.

Isključivo tradicionalno poimanje države koju stvara nacija, predominacija partija desnice i upozoravajuće tendencije korišćenja demokratskih procedura za uspostavljanje autoritarne vlasti uz vidljiv nedostatak političkih lidera

sposobnih da na demokratskim i evropskim vrijednostima integrišu Srbiju u šire cjeline, negativni su efekti socijalne transformacije u toj državi u posljednjoj deceniji.

Pozicija neutralnosti koju pokušava promovisati Srbija, uz istovremene pokušaje snaženja uticaja ili dominacije nad susjednim državama u okviru projekta tzv. srpskog sveta, upućuje na zaključak da je uspostavljen kontinuitet sa politikom Slobodana Miloševića koja je skupo koštala cijeli region. Znakova koji o tome svjedoče je na svakom koraku, od veličanja ratnih zločinaca iz ratova devedesetih do negiranja ge-

Od početka ruske agresije na Ukrajinu, Srbija pokušava da balansira odnos između dvije strane, koji varira od uvjerljive i nedvosmislene podrške ukrajinskom suverenitetu i teritorijalnom integritetu do razumijevanja i opravdavanja poteza ruske strane, koje je osudila jedino u okviru multilateralnih foruma

nocida u Srebrenici. Invazija Rusije u Ukrajinu koja je promijenila svijet i međunarodne odnose, svrstala je na jednu stranu cijelu svjetsku demokratsku zajednicu, uključujući i gotovo sve države Zapadnog Balkana. Među njima nije Srbija i entitet BiH Republika Srpska, koje se manje ili više otvoreno svrstavaju uz Rusiju, što se može pokazati pogrešnim ne samo sa moralnog već i sa strateškog aspekta.

Od početka ruske agresije na Ukrajinu, Srbija pokušava da balansira odnos između dvije strane, koji varira od uvjerljive i nedvosmislene podrške ukrajinskom suverenitetu i teritorijalnom integritetu do razumijevanja i opravdavanja poteza ruske strane, koje je osudila jedino u okviru multilateralnih foruma. I pored činjenice da su njeni suštinski politički, ekonomski i bezbjednosni interesi vezani za EU, nasljeđe ratnih godina prošloga vijeka i otvoreno pitanje Kosova determinisali su tzv. multi-vektorsku politiku koju Srbija sprovodi tražeći politički oslonac u istočnim autokratijama.

Diferencijacija spoljne politike Srbije može se prevesti na tumačenje da je spor oko statusa Kosova definisao okvire njenih integracionih procesa, te se

Iako je Srbija država kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, retorika srpskih zvaničnika, a posebno predsjednika Aleksandra Vučića, bila je izuzetno naklonjena Kini i Rusiji u odnosu na Zapad

umjesto evroatlantske perspektive Srbija opredijelila za razvoj partnerskih odnosa sa Rusijom i Kinom koje su stalne članice Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, i značajna podrška u međunarodnim tijelima prilikom prijema Kosova u međunarodne organizacije. Rusija, sa druge strane, koristi pitanje Kosova za validaciju svojih real-političkih ciljeva u Gruziji i Ukrajini.

Pozicija Srbije kao glavnog ruskog igrača na Zapadnom Balkanu i u EU može se pratiti od 2014. godine i ruske aneksije Krima kada je Srbija odbila da svoju politiku uskladi sa sankcijama EU. Mada je u slučaju agresije od 24. februara 2022. godine Srbija u Ujedinjenim nacijama glasala za Rezoluciju kojom se osuđuje narušavanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Ukrajine, nepridruživanje sankcijama koje je Rusiji uvela EU zbog invazije na Ukrajinu, može se tumačiti i kao njena direktna podrška ruskom agresoru. Štaviše, Srbija je nastavila da produbljuje ekonomske veze sa Rusijom, obezbijedivši neometano snabdijevanje gasom po cijeni 10 do 12 puta nižoj u odnosu na druge evropske države.

Najsnažniji uticaj Kine na prostoru Jugoistočne Evrope vidljiv je upravo u Srbiji. Prisustvo Kine u toj državi vidljivo je ne samo kroz njene investicije, kredite, kulturu i obrazovanje, već i kroz stratešku saradnju u bezbjednosnom sektoru. Kina je predstavljena kao najvažniji strateški partner Srbije.

Iako je Srbija država kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, retorika srpskih zvaničnika, a posebno predsjednika Aleksandra Vučića, bila je izuzetno naklonjena Kini i Rusiji u odnosu na Zapad. U periodu od 2010. do 2020. godine svega 1% stranih direktnih investicija je dolazilo iz Kine, dok je 70% dolazilo

iz zemalja Evropske unije. Međutim, na uspješnost afirmativne kampanje prema Kini ukazuje podatak iz 2020. godine prema kojem 71% građana Srbije smatra da su Kina i Rusija najvažniji ekonomski partneri Srbije.

Politička privrženost Beograda Kini omogućila je da ekonomski uticaj, kao glavni alat kineskog djelovanja, procvjeta u toj zemlji. U Srbiji je u posljednjoj deceniji identifikovan najmanje 61 projekat u različitim fazama završetka od strane ili u saradnji sa kineskim akterima, čija je vrijednost najmanje 18,7 milijardi eura. Predsjednik Aleksandar Vučić je najavio i da će Srbija do kraja 2022. godine potpisati ugovor o slobodnoj trgovini sa Kinom.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Uvođenjem nove metodologije za EU članstvo, proces pristupanja zemalja Zapadnog Balkana je postao značajno kompleksniji, sa naglašenijom političkom dimenzijom. Napredak u procesu je evidentno usporen kao posljedica brojnih faktora, od rata u Ukrajini i efekata sa kojima se Evropa suočava u usloženom geopolitičkom okruženju, neispunjavanja obaveza zemalja Zapadnog Balkana u procesu pristupanja i sve složenije političke i društvene situacije na nacionalnim nivoima do kompleksnije metodologije procesa pristupanja. U datim okolnostima i uz pojačano oklijevanje država članica EU da pruže podršku regionu, čine perspektivu članstva sve daljom, ako ne i ugroženom, što je praćeno smanjivanjem javne podrške (poput Srbije) i stepena motivacije za implementaciju neophodnih reformi. Sve nejasnija perspektiva članstva, uz tešku ekonomsku situaciju izazvanu inflacijom i usložnjene političke i bezbjednosne prilike predstavlja destabilizacioni rizik za cijeli region.

1 U uslovima složenih izazova svih vrsta koji u posljednje vrijeme vidljivo pomjeraju odnose na globalnoj geopolitičkoj sceni, dodatno izraženih pandemijom i krizom izazvanom nezakonitom i neisprovociranom invazijom Rusije na Ukrajinu, u regionu Zapadnog Balkana se manifestuju interesi različitih aktera za širenjem uticaja i pridobijanjem pojedinih država za često vrlo antagonizirane koncepte budućeg razvoja. Pro-evropski i prozapadni kurs regiona Zapadnog Balkana je moguće ostvariti jedino uz aktivno prisustvo i razvoj zajedničke strategije SAD-a i EU.

2 Neophodnost usklađivanja i suzbijanja rastućeg uticaja nedemokratskih aktera, u prvom redu Rusije i Kine, na prostoru Zapadnog Balkana, zahtijeva koheziju zemalja članica EU, produbljen dijalog i saradnju sa SAD, ali i potrebu za transformacijom unutar Evrope uslijed energetske zavisnosti od Rusije i potencijalnim konfrontacijama s Kinom u budućnosti. Neizvjesnost rata u Ukrajini i sankcije, primorale su Rusiju da se okrene kineskom tržištu, čineći je tako zavisnijom u razmjeni, dok su dobici za Kinu veoma jasni.

3 Značajna potreba za ulaganjem u infrastrukturu, od saobraćajnica do širokopojasnih komunikacionih mreža, zahtijeva realne procjene rizika, u čemu je podrška transatlantskih partnera nezamjenljiva. Na taj način će se pomoći državama regiona da istraju na primjeni odgovarajućih standarda u realizaciji infrastrukturnih projekata i da napuste često tehnički upitne, netransparentne i ekološki štetne pristupe razvoju. Efektivno partnerstvo EU i SAD u regionu je značajno i sa aspekta podrške infrastrukturnim projektima, od značaja za intenziviranje razvojnog ciklusa.

U tom kontekstu, ohrabrujuće zvuči da je Evropska komisija izdvojila značajan investicioni paket od 3,2 milijarde eura za podršku 21. projektu povezivanja u oblasti transporta, digitalne tehnologije, klime i energije na prostoru Zapadnog Balkana. Takođe, globalna inicijativa SAD u okviru G7, pod nazivom Partnerstvo za globalnu infrastrukturu i ulaganje izdvojiće 600 milijardi dolara za ulaganja u infrastrukturu, energetske sektor, zdravstveni sektor i klimu sa fokusom na zemlje u razvoju. Imajući u vidu da je plan plasiran kao alternativa kineskoj globalnoj inicijativi „Pojas i Put“, uključivanje država Zapadnog Balkana u njegovu realizaciju je od izuzetnog značaja. Takva alternativa postojećim pristupima bi značila ključnu promjenu u pogledu transparentnosti, održivosti, implementacije standarda, što bi u periodu oporavka od pandemije značajno osnažilo napore u pravcu prihvatanja evroatlantskih vrijednosti i ukupne integracije regiona.

4 Koordinacija i saradnja NATO, EU i SAD sa državama regiona je neophodna i na planu suzbijanja dezinformacija, koje u uslovima nedovoljno izgrađenih institucija imaju posljedice koje se ne smiju dalje zanemarivati. U tom kontekstu je od posebne važnosti podrška nezavisnim medijima kao i inicijativama za poboljšanje medijske pismenosti, sa posebnim naglaskom na različite obrazovne forme. Proaktivan i koordinisan angažman u tom pravcu bi imao svoje pozitivne efekte i kad je suzbijanje radikalizma i svake vrste netrpeljivosti i diskriminacije u pitanju.

5 Podrška i saradnja zapadnih partnera kako kroz mehanizme NATO tako i EU je neophodna i u jačanju kapaciteta sajber infrastrukture. Sajber operacije protiv Vlade u Crnoj Gori, zatim sajber napadi na kosovske institucije kao i prekid diplomatskih odnosa Albanija sa Iranom zbog ozbiljnog sajber napada na albansku vladu, dokaz su potrebe za brzom reakcijom i osnaživanjem sektora sajber bezbjednosti u čemu podrška zapadnih partnera predstavlja ključnu kariku koja bi omogućila pomoć u izgradnji kako tehničkih tako i ljudskih kapaciteta.

6 Zajednička i sveobuhvatna strategija za Zapadni Balkan podrazumijeva uključivanje i ostalih relevantnih partnera, NATO prije svega. U tom kontekstu, ohrabruje jasna posvećenost regionu kao ključnom za stabilnost Evrope, što je na adekvatan način izraženo i u okviru novog Strateškog koncepta NATO. Značajnije prisustvo NATO (u zemljama članicama i zemljama aspirantima) kako kroz posjete generalnog sekretara, NAC ali i organizovanje zajedničkih konferencija posvećenih jačanju bezbjednosti

i stabilnosti na prostoru Zapadnog Balkana može pružiti dodatni okvir za jačanje transatlantskog partnerstva, kako u vojnom smislu, tako i politički.

7 Države Zapadnog Balkana, EU, SAD, NATO imaju realnu šansu da uspostave jasnu, zajedničku viziju regiona koja će biti zasnovana na podršci neophodnim reformama. Ad hoc defanzivne geopolitičke odluke i mjere moraju biti zamijenjene konsolidovanim realističnim pristupom Zapadnom Balkanu uz snaženje pro-evropskih i pro-zapadnih snaga unutar regiona. Takvim efikasnim i koordinisanim pristupom, zasnovanim na konkretnim rezultatima, stvorili bi se uslovi da se postigne ono oko čega postoji najveći stepen konsenzusa među građanima regiona: stabilan, bezbjedan i prosperitetan Zapadni Balkan čvrsto povezan sa Zapadom i integrisan u EU. Oporavak od pandemije predstavlja pravu priliku da se odsustvo i/ili ambivalentnost zamijeni punim partnerskim angažmanom čime će se stimulisati suštinska saradnja u političkom, ekonomskom i vojnom smislu, a prihvatanje evropskih i evroatlantskih principa i vrijednosti konačno postati realnost.

The background is a solid dark blue. Overlaid on this are several sets of thin, white, wavy lines that create a sense of depth and movement, resembling stylized waves or a topographical map. The lines are more concentrated in the upper left and lower right areas. In the lower right quadrant, the word "ENDNOTES" is written in a bold, yellow, sans-serif font, oriented vertically.

ENDNOTES

- 1 FAO Food Price Index posts significant leap in March, Food and Agriculture Organization of the United Nations, 8. april 2022, Dostupno na: <https://www.fao.org/newsroom/detail/fao-food-price-index-posts-significant-leap-in-march/en>.
- 2 Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead, The Economist, 7. Novembar 2019, Dostupno na: <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>.
- 3 Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council at the level of Heads of State and Government with Partners (2022 NATO Summit), 29. jun 2022, Dostupno na: <https://www.danas.rs/svet/stoltenberg-pruzicemo-podrsku-gruziji-moldaviji-i-bih-rusija-ih-ugrozava/>; <https://www.nato.int/cps/en/natohq/197292.htm?selected-Locale=en>; https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192739.htm.
- 4 Govor Emanuela Macrona na završnoj ceremoniji Konferencije o budućnosti Evrope, 10. maj, 2022. godine, Dostupno na: <https://presidence-francaise.consilium.europa.eu/en/news/speech-by-emmanuel-macron-na-završnoj-ceremoniji-konferencije-o-budućnosti-europe/>
- 5 Western Balkans Regular Economic Report No.21, World Bank Group, Spring 2022, str. 67-71.
- 6 Bledar Feta, Chinese Influence in Albania, CEPA, avgust 23, 2022, Dostupno na: <https://cepa.org/chinese-influence-in-albania/>
- 7 Western Balkans Regular Economic Report No.21, World Bank Group, Spring 2022, str. 72-77.
- 8 Western Balkans Regular Economic Report No.21, World Bank Group, Spring 2022, 78-83.
- 9 Postignut dogovor Srbije i Kosova o ličnim dokumentima, Radio Slobodna Evropa, 27. avgust 2022, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/postignut-dogovor-srbija-kosovo-licna-dokumenta/32007169.html>
- 10 Western Balkans Regular Economic Report No.21, World Bank Group, Spring 2022, 84-90.
- 11 Prezentacija Izvještaja o javnom dugu Crne Gore za 2021. godinu, Skupština Crne Gore, Dostupno na: <https://pbk.skupstina.me/wp-content/uploads/2022/05/Prezentacija-Izvjestaja-o-javnom-dugu-Crne-Gore-na-dan-31.12.2021.-godine.pdf> i <https://www.cbcbg.me/me/publikacije/redovne-publikacije/makroekonomski-izvjestaj-cbcbg/godisnji-izvjestaj>
- 12 Bilten CBCG, Centralna banka Crne Gore, Dostupno na: <https://www.cbcbg.me/me/publikacije/redovne-publikacije/bilten-cbcbg>
- 13 Godišnji podaci Uprave za statistiku Crne Gore, Dostupno na: <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=171&pageid=171>
- 14 Rid, T, Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare, 2020, Profile Books, str. 364-365
- 15 Vladina infrastruktura pod sajber napadom, 22.8.2022, Portal Analitika,

Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/vladina-infrastruktura-pod-sajber-napadom>

- 16 Western Balkans Regular Economic Report No.21, World Bank Group, Spring 2022, 91-96.
- 17 Michal SZCZERBA, THE WESTERN BALKANS: RUSSIA'S WAR ON UKRAINE AND THE REGION'S ENDURING CHALLENGES, 28. mart 2022, Dostupno na: [ESCTD Preliminary Draft Report \(nato-pa.int\)](#)
- 18 NATO 2022 STRATEGIC CONCEPT, Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29. Jun 2022, Dostupno na: [290622-strategic-concept.pdf \(nato.int\)](#)
- 19 Tobias Bunde, Sophie Eisentraut, Natalie Knapp, Randolph Carr, Julia Hammele, Isabell Kump, Luca Miehe, Amadée Mudie-Mantz, Turning the Tide Unlearning Helplessness, Munich Security Report, februar 2022, Dostupno na: [Munich Security Report 2022 \(securityconference.org\)](#)
- 20 Othon Anastasakis, ACM Brief, January 2022, Dostupno na: [ACM-Brief_January-2022](#)
- 21 Alina Polyakova, Edward Lucas, Bobo Lo, James Lamond, Lauren Speranza, What Does Europe Look Like 3-7 Years After Russia's War in Ukraine?, 24. maj 2022, Dostupno na: [How Does Europe Look After Russia's War in Ukraine? | CEPA](#)
- 22 Sinisa Jakov Marušić, Leaders of Serbia, Albania and North Macedonia left Brussels bitterly disappointed by the EU-Western Balkans summit's failure to deliver on the accession hopes of the region, Balkan Insight, 23. jun 2022, Dostupno na: [Western Balkans Leaders Voice Frustration over EU Summit Failure | Balkan Insight](#)
- 23 Robin Forsberg, Aku Kähkönen, Janna Öberg, Implications of a Finnish and Swedish NATO Membership for Security in the Baltic Sea Region, 29. jun 2022, Dostupno na: [Implications of a Finnish and Swedish NATO Membership for Security in the Baltic Sea Region | Wilson Center](#)
- 24 Anđela Šemić, New methodology, old problems: Western Balkans on the 2022 World Press Freedom Index, European Western Balkans, 17. maj 2022, Dostupno na: [New methodology, old problems: Western Balkans on the 2022 World Press Freedom Index - European Western Balkans](#)
- 25 Richard Record, Sanja Madzarevic-Sujster, Tihomir Stucka, Overlapping crises in the Western Balkans, Brookings, 23. maj 2022, Dostupno na: [Overlapping crises in the Western Balkans \(brookings.edu\)](#)
- 26 Ahmed Kico, Miralem Kapetanović, Srđan Šušnica, Rat u Ukrajini i Zapadni Balkan, Atlantska Inicijativa, 24. mart 2022, Dostupno na: [Rat u Ukrajini i Zapadni Balkan \(atlantskainicijativa.org\)](#)
- 27 Craig Turp-Balazs, With all eyes on Ukraine, has the EU given up on the Western Balkans?, Emerging Europe, 27. jun 2022, Dostupno na: [With all eyes on Ukraine, has the EU given up on the Western Balkans? \(emerging-europe.com\)](#)

- 28 Michal SZCZERBA, THE WESTERN BALKANS: RUSSIA'S WAR ON UKRAINE AND THE REGION'S ENDURING CHALLENGES, NATO Parliamentary Assembly, 28. mart 2022, Dostupno na: [ESCTD Preliminary Draft Report \(nato-pa.int\)](#)
- 29 Chris Devonshire-Ellis, NATO's Strategic Concept 2022 Views 75% Of The BRICS Economies A Security Threat – Analysis, Silk Road Briefing, 30. jun 2022, Dostupno na: [NATO's Strategic Concept 2022 Views 75% Of The BRICS Economies A Security Threat – Analysis - Silk Road Briefing](#)
- 30 Ed Arnold, New Concepts but Old Problems: NATO's New Strategic Concept, RUSI, 1. jul 2022, Dostupno na: [New Concepts but Old Problems: NATO's New Strategic Concept | Royal United Services Institute \(rusi.org\)](#)
- 31 DIMITAR BECHEV, What Has Stopped EU Enlargement in the Western Balkans?, Carnegie Europe, 20. jun 2022, Dostupno na: [What Has Stopped EU Enlargement in the Western Balkans? - Carnegie Europe - Carnegie Endowment for International Peace](#)
- 32 William Alberque, The new NATO Strategic Concept and the end of arms control, the International Institute for Strategic Studies, 30. jun 2022, Dostupno na: [The new NATO Strategic Concept and the end of arms control \(iiss.org\)](#)
- 33 Visegrad Insight, 12. maj 2021, Dostupno na: [Western Balkans Futures * Visegrad Insight](#)
- 34 Ahmed Kico, Miralem Kapetanović, Srđan Šušnica, Rat u Ukrajini i Zapadni Balkan, Atlantska Inicijativa, 24. mart 2022, Dostupno na: [Rat u Ukrajini i Zapadni Balkan \(atlantskainicijativa.org\)](#)
- 35 Jonathan Masters, Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia, Council on Foreign Relations, 1. april 2022, Dostupno na: [Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia | Council on Foreign Relations \(cfr.org\)](#)
- 36 Džoana: Još nema konsenzusa za prijem Kosova u NATO, Kosovo Online, 23. jun 2022, Dostupno na: <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/dzoa-na-jos-nema-konsenzusa-za-prijem-kosova-u-nato-23-6-2022>
- 37 Sjenke Ukrajine nad Crnom Gorom, Digitalni forenzički centar, mart 2022, Dostupno na: <https://dfcme.me/wp-content/uploads/2022/03/Studija-Sjenke-Ukrajine-FINAL-MNE.pdf>
- 38 Mapiranje uticaja Kine: studija slučaja Crna Gora, Digitalni forenzički centar, jun 2022, Dostupno na: <https://dfcme.me/wp-content/uploads/2022/06/Kina-studija-MNE-2022-online-1.pdf>
- 39 Albania Faces New Economic Challenges Despite Strong Post-Pandemic Recovery, The World Bank, 4. maj 2022, Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/05/04/albania-faces-new-economic-challenges-despite-strong-post-pandemic-recovery>

